

RAPPORT NR 45/2012

DEN NYA KAPITALISMEN OCH POLITIKENS MÖJLIGHETER

Av **Dan Andersson**

Rapport nr 45/2012

"Den nya kapitalismen och politikens möjligheter"

ges ut av

Arbetarrörelsens Tankesmedja

Barnhusgatan 16, 3 tr

111 23 Stockholm

a-smedjan.se

Författare: **Dan Andersson**

Tryck: LO-tryckeriet, Stockholm, 2012

ISBN: 978-91-86919-07-8

Innehåll:

Förord: <i>Monika Arvidsson</i>	4
1. Kapitalismen utan regler?	6
2. Sysselsättning, vinster och investeringar	9
Sysselsättning	9
Vinster och investeringar	14
Skulder, prisutveckling och investeringar i bostäder	20
3. Demokratin och svagt reglerad kapitalism	27
Fruksamhet	30
Fördelning av inkomster	36
Fördelning av förmögenheter	42
Mot en fördemokratisk fördelning av förmögenheterna	44
Maktelitens inkomster	46
Svagare stat	47
Den starka statens fall	49
4. Från Bretton Woods till Washington Consensus – om politikens möjligheter	54
Svagare löntagare	58
Europas länder saknar den gode grannen	59
5. Motkrafter till obalanserad kapitalism	66
Socialdemokratin i världen	66
Fyra utmaningar för demokratin	68

Förord:

Stockholm i september 2012
Monika Arvidsson
utredningschef, Arbetarrörelsens Tankesmedja

”Att säga ut vad som är, är politikens väldigaste medel.”

Ferdinand Lassalle¹

1. Kapitalismen utan regler?

Uppgiften för *Den nya kapitalismen och politikens möjligheter* är att beskriva hur ekonomierna fungerar och hur de har förändras och varför en svagt reglerad kapitalism fungerar illa. Det jag ska visa är hur det ekonomiska systemets förändring påverkar demokratin.

De utvecklade rika länderna är marknadsekonomier och de är kapitalistiska ekonomier. Det kan vara liberala ekonomier som i USA eller koordinerade marknadsekonomier som i Tyskland och i Norden. Det innebär i båda fallen marknader och stark privat äganderätt. Staterna reglerar marknaderna för att skydda ägandet, löntagarnas eller konsumenternas intressen. Stat och kommuner producerar också offentliga varor och tjänster. Fördelningen av inkomster påverkas av skatter och transfereringar men framför allt av tillgången till arbetsinkomster. Individens resurser styrs också av tillgång till vård, skola och omsorg.

I den svenska politiska miljön ses demokrati och kapitalism som helt förenliga men liberaler i USA pekar på svårigheter att förena en oreglerad kapitalism med demokrati. Det starka argumentet för en kapitalistisk marknadsekonomi är att den bidrar till mer effektivitet än en centralt planerad ekonomi. Men hur effektiv är den form av icke koordinerad kapitalistisk marknadsekonomi som nu utvecklas?

Den nya kapitalismen och politikens möjligheter utgår inte från att det är orättfärdigt att vara rik. Det är inte att rikedom leder till högre konsumtion som är fokus utan hur samhället påverkas. Det är förmö-

genhetskonzentrationens och den ökade inkomstspridningens externa effekter som är det centrala. På samma sätt är det viktiga inte vem som har en eller två bilar utan bilismens effekter på klimatet som är det centrala.

”Låt oss vara tydliga: syftet med demokrati är att uppnå det vi inte kan nå som individer. Men demokratin kan inte fullfölja detta uppdrag när företagen använder politiken för att befästa sin konkurrensposition eller förespeglar att de tar socialt ansvar som de inte har kapacitet eller auktoritet att fullgöra. Det gör att samhället inte kan hantera den konflikt som finns mellan ekonomisk tillväxt och sociala problem som otrygghet i sysselsättningen, ökad ojämlikhet i inkomster samt klimatförändringar. Som resultat kommer konsumenter och investerares intresse alltid att övertrumfa de allmänna uppdragen.”² Det skriver Robert. B Reich, akademiker och tidigare arbetsmarknadsminister i Clintons administration.

Det Reich visar är att det behövs en maktbalans och inte minst tydliga roller för stat och kapitalägande. Företagen och ägarna kan inte hantera uppgifter där det finns målkonflikter och därmed en avvägning mellan intressen. Kapitalismen är effektiv för att den försöker nå ett enda mål nämligen ekonomisk effektivitet och inte tar hänsyn till målkonflikter. Men det innebär ofta att andra delar av samhället eftersätts, till exempel arbetskraftens utbildning.

Begreppet kapitalism är ett vetenskapligt begrepp för en del av samhällssystemet. Idéhistorikern Sven Erik Liedman nämner i sin definition av kapitalism för Nationalencyklopedin följande: Först ägarformens framväxt och marknaderna och därefter de motkrafter som den födde, som arbetarrörelsen. Vidare finns i definitionen de sociala konsekvenserna av industrins utveckling kring Manchester i Storbritannien i mitten av 1800-talet. Dåtidens kulturarbetare vallfärdade dit för att beskriva misären. Svenska författare

följde vad som skrevs om konsekvenserna av en oreglerad kapitalism.

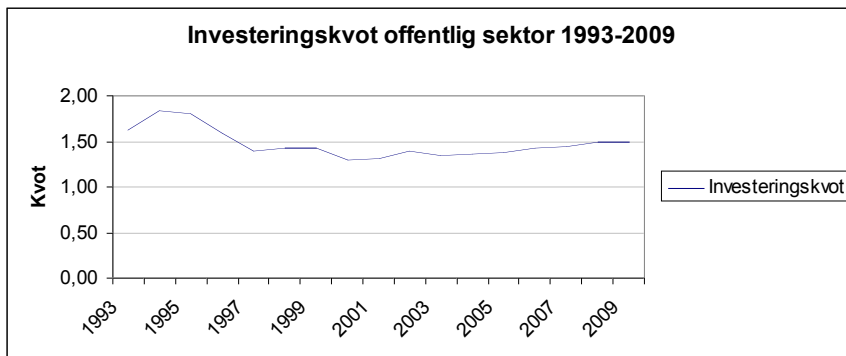
Sven Erik Liedmans definition av kapitalism tar således fasta på marknader, ägande och sociala förhållanden. Men det handlar också om ekonomisk politik och *regelverk* mellan länder och *maktbalansen* mellan olika grupper i samhället.

Jag ska driva två teser.

Den oreglerade kapitalismen får som effekt en lägre effektivitet i ekonomin, mätt som antal sysselsatta, antalet arbetade timmar samt investeringsnivån.

Den oreglerade kapitalismen leder till en försvagning av demokratin. Måtten är fruktsamheten, inkomst och förmögenhetsfördelningen samt utgifterna för medborgarnas sociala skydd.

Läsaren ska med en gång se att det är två starka teser och att de svar jag ger inte är uttömmande. Den som vill kommer att kunna hävda att det är globaliseringen eller ny teknik som leder till de processer jag beskriver. Jag kommer att visa styrkan i andra förklaringar.

2. Sysselsättningens investeringar och vinster

En kapitalistisk marknadsekonomi ska kunna förenas med *anständiga arbeten*. Anständigt arbete är en utgångspunkt för FN organisationen ILO. ILO slog år 1944 med en central formulering fast att *arbetskraften inte är en vara*. Arbetet ska vara fritt valt och produktivt och av sådan kvalitet att det ger möjlighet till försörjning. Det ska ge möjlighet till en rättvis inkomst. Vidare att fattigdom var den ännu uppträder hotar välbefinnande över allt.^{5,6}

Utvecklingen går inte i riktning mot mer anständiga arbeten. Det mått som används här är möjligheten att undgå arbetslöshet och att få fast heltidsanställning. Spegelbilden av detta är ofrivillig deltid, tidsbegränsad anställning och arbetslöshet. Nedan redovisas hushållens inkomster som mått på utvecklingen av anständiga arbeten. Jag ska strax visa stora förändringar i spridningen av inkomster i de rika länderna de senaste 25-30 åren.

Sysselsättning

Innan jag visar på utveckling över tiden ska jag beskriva sysselsättningens betydelse för inkomstfördelningen i en ekonomi vid en tidpunkt. I tabellen nedan visar LO-ekonomen Anna-Kirsti Löfgren en stegvis uppdelningen av faktorer som påverkar fördelningen av inkomster för etablerade löntagare. Med begreppet etablerade löntagare menar Löfgren personer med löneinkomst, dvs. ej företagare (25-64 år) och för vilka transfereringarna utgör mindre än halva faktorinkomsten.

**Ginikoefficient för olika inkomster
för "etablerade löntagare" år 2005**

	Ginikoefficient	Förändring
Timplön	0,180	
Faktisk årslön	0,233	0,053
Lön + skattepliktiga transfereringar	0,223	-0,010
Lön + skpl. transfereringar – inkomstskatt	0,190	-0,033
Faktorink. exkl. nettoreavinst + skpl. transfereringar – skatt	0,197	0,007
Föregående per konsumtionsenhet i kosthushåll	0,215	0,018
Ekonomisk standard exkl. nettoreavinst	0,199	-0,017

Löfgren, A-K. & Larsson, M. Inkomstfördelningsrapport.
En ny Låginkomstutredning. Delrapport 1.
Arbetsarrörelsens Ekonomiska Råd.2008.

Den första iakttagelsen är att fördelningen är som jämnast för timlönen. Den *största ökningen av inkomstspridningen sker i steget från timplön till årslön*. Skillnader i hur mycket individen arbetar per år styr skillnader i ekonomisk standard. Skillnader i hur mycket individen arbetar per år betyder alltså mest för skillnader i ekonomisk standard. Skillnader i sysselsättning kan i sin tur bero på människors olika val av arbetstid eller på att de inte får arbeta så mycket som de skulle vilja. Det beror också på förekomsten av kortare perioder av arbetslöshet, sjukdom m.m.

Den andra iakttagelsen är att om effekterna av skattepliktiga transfereringar samt inkomstskatten (raderna 3 och 4 i tabellen) läggs samman så minskar spridningen av inkomster med 0,043. Steget från timplön till årslön ökade inkomstspridningen med 0,053. Det

betyder att skatter och transfereringar har mindre betydelse för skillnader i inkomst än i vilken omfattning man jobbar.

I nästa steg ökar inkomstskillnader med 0,007 beroende på kapitalinkomster, exklusive kapitalvinster.⁷ Kapitalinkomster är en allt viktigare förklaring till skillnader i inkomster men långt mindre viktig än skillnader i sysselsättning.

Jag går nu över till att visa att den nya formen av oreglerad kapitalism ger mindre effektivt utnyttjande av arbetskraften.

En ekonomisk regim som gör att löntagare inte får arbeta hur mycket de vill är en avgörande orsak till skillnader inkomster visar en OECD-rapport i ämnet. Den totala hushållsinkomsten har, sedan mitten av 1980-talet till sent 00-tal, ökat med 1,7 procent om året i de rika länderna. Men i USA fick den nedersta tiondelen bara 0,5 procent per år och i Tyskland 0,1 procent. Motsvarande tal i Sverige var 0,4 procent. Hushållen i den nedre tiondelen har således fått en väsentligt lägre andel av de ökade inkomsterna under det senaste kvartsseket.⁸

Bara en del av den ökade spridningen i inkomster på hushållsnivå beror på att löneskillnaderna har ökat bland dem som hade arbete. En central orsak till den sämre utvecklingen av inkomsterna är den lägre sysselsättningen för dem med låga inkomster. För den nedersta femtedelen av löntagarna minskade sysselsättningen med 6 procent men för den översta femtedelen med knappt 1 procent. Andelen som arbetade deltid ökade från 11 procent i 1990-talets mitt till 16 procent på sent 00-tal. Detta påverkade i första hand dem i nedre delen av fördelningen.⁹

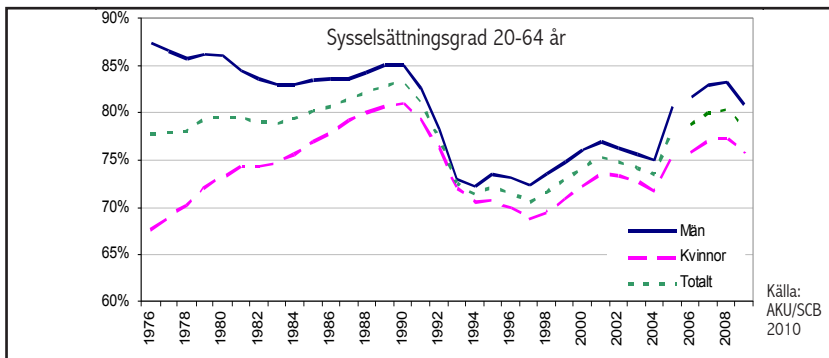
Liberaliseringen av arbetsmarknaderna i de rika länderna har inneburit färre arbetade timmar för delar av befolkningen och som resultat ökade skillnader i inkomster. Arbetslivet blir mindre anständigt.

OECD:s analys av den ökade spridningen av inkomster är att globaliseringen eller den tekniska utvecklingen inte har styrt utvecklingen. Den tekniska förändringen kan ha påverkat inkomsterna för den översta halvan av fördelningen. De lägst betalda arbetar oftast med inhemsk service och det är uppgifter som inte lika mycket påverkas av teknik och globalisering.¹⁰

Tes 1: Den ekonomiska utvecklingen har drivits av liberala idéer, vilket leder till mindre anständiga arbeten

I Sverige ökade andelen kvinnor som hade tillfälliga anställningar från 15 till 27 procent i åldersgruppen 25-34 år, visar SCB. Den jämförda perioden är från mitten av 1980-talet till mitten av 00-talet. I åldersgruppen, 35-44 år, där man förväntar sig att individen ska vara väl etablerad på arbetsmarknaden ökar andelen från 8,7 procent till 14,3 procent.¹¹

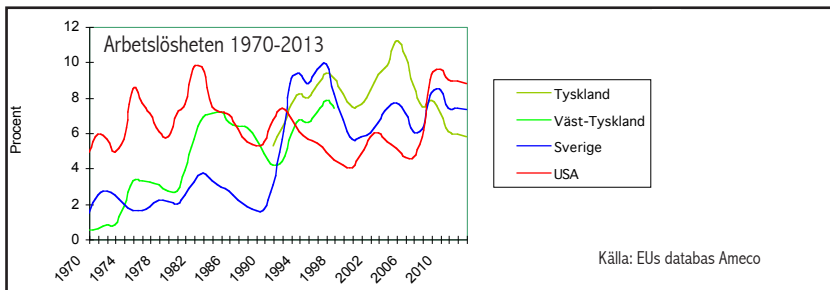
Diagrammet nedan visar den kraftiga ökningen av kvinnors sysselsättningsgrad fram till politikomläggningen år 1990 och att nivån ännu inte återhämtats år 2009. En del av detta förklaras av att flera kvinnor studerar än under 1990-talet, men inte allt.

Att utbildningen inte kan förklara allt visas av skillnaderna mellan män och kvinnor. I Sverige försvann nästan hela skillnaden mellan männens och kvinnornas sysselsättningsgrad mellan år 1976 och år 1993. Den var i utgångsläget mer än 20 procentenheter. Skillnaden har i den nya regimen därefter sakta och säkert krupit upp till närmare 6 procentenheter år 2008.

Tes 2: Utnyttjande av kvinnors arbetsutbud – i förhållande till mäns – är lägre jämfört med perioden före år 1990

Ett centralt mått för att utvärdera den svagt reglerade kapitalismen är hur hög arbetslösheten är. Diagrammet nedan visar arbetslöshetens utveckling för två av västvärldens stora ekonomier, USA och Tyskland, samt Sverige. Mönstret är, om inte samma, så likartat trots att det är tre relativt olika ekonomier med olika nivå på skatterna och olika reglering av arbetsmarknaderna. Det är därför rimligt att söka efter en gemensam förändring som förklarar ökningen. För fyrtio år sedan var arbetslösheten i USA drygt 4 procent mot mer än det dubbla år 2010. Vad förklarar att arbetslösheten i Tyskland under 1970-talets början låg kring 1 procent men sedan steg upp till 10 procent fram till mitten av 00-talet? Därefter har Tysklands arbetslöshet minskat och jag ska snart visa att Tysklands utveckling är en orsak till att arbetslösheten stiger i övriga EU. Sverige har en arbetslöshet som hamnat på en tre till fyra gånger så hög nivå som under 1970-talets början.

Tes 3: Arbetslösheten har efter 1980-talets mitt etablerats på en högre nivå än under tidigare perioder

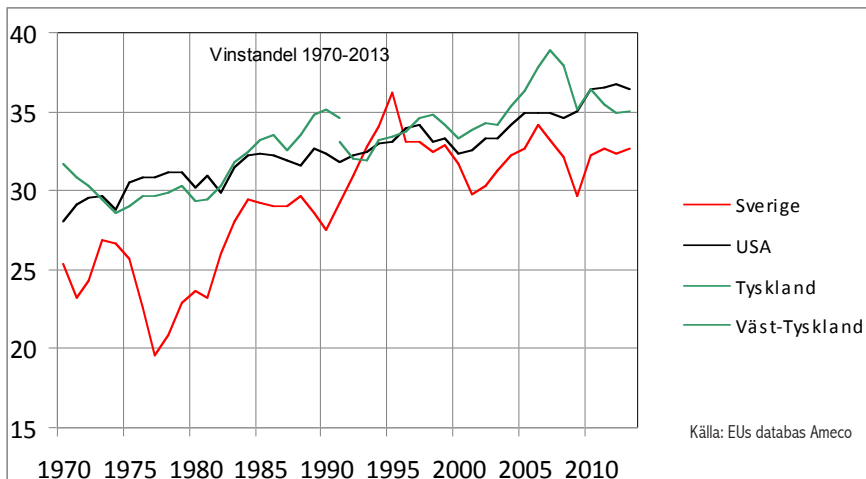
Vinster och investeringar

Jag ska i det följande avsnittet visa att förklaringen till den högre arbetslösheten rimligtvis inte kan bero *på för låga vinster för arbetsgivarna*.

Det går att förnuftsmässigt se att det behövs ett överskott i produktionen för att göra nya investeringar möjliga. Utan överskott, efter kostnader för köpt material, lånat kapital och löner, finns det inte resurser att investera i nya maskiner och anläggningar. En verksamhet med underskott kan inte anställa arbetskraft utan måste minska personalen. Det kallas nyklassisk arbetslöshet när den beror på att vinsterna är för låga. Motsatsen är keynesiansk arbetslöshet när det är brist på efterfrågan. Så vad säger utvecklingen av vinsterna?

Vinsternas andel av produktionen har stigit sedan 1970-talet i förhållande till 00-talet i en rad rika länder. Löntagarnas andel har minskat, särskilt i USA, utan att arbetslösheten har minskat. Den har tvärtom ökat. Därmed faller ett av huvudargumenten för en vinstdriven ekonomi. Det verkar inte vara en nyklassisk arbetslöshet vi ser, dvs en arbetslöshet som beror på brist på vinster i företagen.

I diagrammet nedan visas att kapitalandelen i näringslivet ligger på en väsentligt högre nivå än tidigare i USA och Sverige. Samtidigt är arbetslösheten trots detta på en högre nivå. Det är inte ett konjunkturfenomen som beror på de senaste årens kris. Det är ett nivåskifte både för kapitalandelen i ekonomin och för arbetslösheten.

Den vinstandel som redovisas ovan behöver justeras genom att lägga till de höga ersättningar som företagens ledningar tar ut från företagen. Dessa är bokförda som lön men eftersom det är överlöner och de växer starkt ger statistiken en för positiv bild av vanliga löntagares andel av företagens förädling. Så vinstandelen har ökat mer än vad som framgår av diagrammet ovan.

En marknadsekonomi handlar självfallet om investeringar. Att det behövs en aktör i samhället som inte främst vill konsumera utan skjuter upp konsumtionen och investerar är ett mycket bra motiv för stark statlig ägarroll i ekonomin.

Den valda ekonomiska regimen kan antingen vara pro-löntagare eller pro-kapital säger ekonomen Engelbert Stockhammer och de ekonomiska utvecklingen kan vara vinstledd eller löneledd.¹² Politiken kan välja hur mycket av en regim som ska vara pro-löntagare eller pro-kapital.

Bland ekonomihistoriker i Sverige, som Erik Bengtsson i Göteborg samt i Tony Johansson och Josef Taalbi Lund, finns ett ifrågasät-

tande av idén att löneåterhållsamhet sänker arbetslösheten. Svag löneutveckling ger också en långsam ökning av efterfrågan.¹³ Den keynesianska idén är att investeringar driver efterfrågan i ekonomin och inte i första hand låga reallöner. Vidare att det inte räcker med penningpolitik utan att finanspolitiken behövs som instrument.¹⁴

Ekonomen Engelbert Stockhammer som är ledande i denna riktning av forskningen menar att efterfrågan på arbetskraft inte behöver öka till följd av lägre löner. Priset på arbete styr inte efterfrågan. Det hänger samman med att priset på arbete också är löntagarnas konsumtion. På kort sikt är det efterfrågan som bestämmer sysselsättningen. Det är enligt denna syn mer investeringar än arbetsmarknadens institutioner som styr sysselsättningen.¹⁵

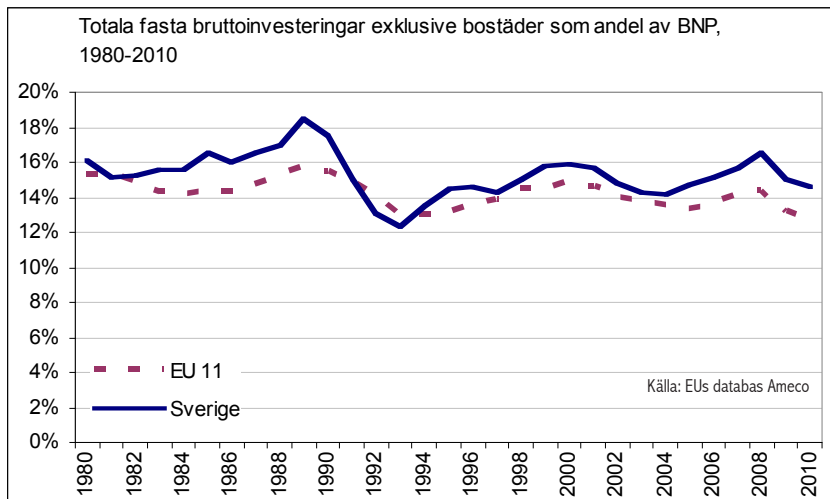
Här får man skilja på vad som kan fungera för ett litet land och under en period och vad som är möjligt för hela Europa. Hela Europa kan inte hålla tillbaka lönerna och exportera sig ur krisen eftersom EU-länderna till största delen handlar med varandra.

Försämringar för löntagarna i sjuk- arbetslöshetsförsäkring och uppluckringen av anställningsskyddet innebär att politiken alltmer väljer en pro-kapitalregim. Därtill är politiken i västvärlden inställd på en vinstledd ekonomisk utveckling med antagandet att goda vinster leder till höga investeringar. Här har ett enskilt land inte möjlighet att avvika från omvärldens politik. Regleringen av arbetsmarknaden däremot är mer en nationell angelägenhet även om EU:s reglering sätter gränser.

Vad säger då statistiken om den svenska utvecklingen? Utvecklingen visar att kapitalägarnas andel av det som produceras i ekonomin växer. Det bör leda till ökad andel investeringar i privat sektor. De privata investeringarnas andel av BNP, exklusive bostä-

der, har dock inte ökat under en trettioårsperiod. Utvecklingen för 11 EU-länder under perioden 1980-2010 visas i diagrammet.

I nästa steg redovisas bara Sveriges privata investeringar exklusive bostäder. De privata investeringarna ligger sedan slutet av 1990-talet kring 12 procent av BNP. Investeringarnas andel ökar inte efter att de ”normaliserats” efter den djupa krisen i början och mitten av 1990-talet. Det är inte så att bostäder är oviktiga men det är första hand de övriga investeringarna som styrs av näringslivets vinster. Bostäder är förknippade med kommuners vilja att bygga ut och statens vilja att satsa på infrastruktur.

Det anmärkningsvärda är att kapitalets andel av förädlingen i Sveriges näringsliv stigit från 33-35 procent under den senare av 1990-talet till kring 40 procent under senare delen av 00-talet utan att den privata investeringsnivån har skiftat uppåt. Nu kan sammansättningen av investeringarna ha ändrats och alla icke materiella

investeringar kanske inte fångas in av måttet. Investeringar kan därför vara något högre.

Investeringar tar nya former och som andel av totala investeringar är dessa av en betydande omfattning i Sverige visar en jämförelse med Tyskland. I Sverige var 16-17 procent av de fasta investeringarna, så kallade intangibla tillgångar, som mjukvaror, databaser, mineralrättigheter eller intellektuella tillgångar. I Tyskland är denna typ av investeringar bara 5-7 procent av totala investeringar. Även då dessa ”nya” investeringar är inräknade, är investeringsnivån måttlig i Sverige.¹⁶

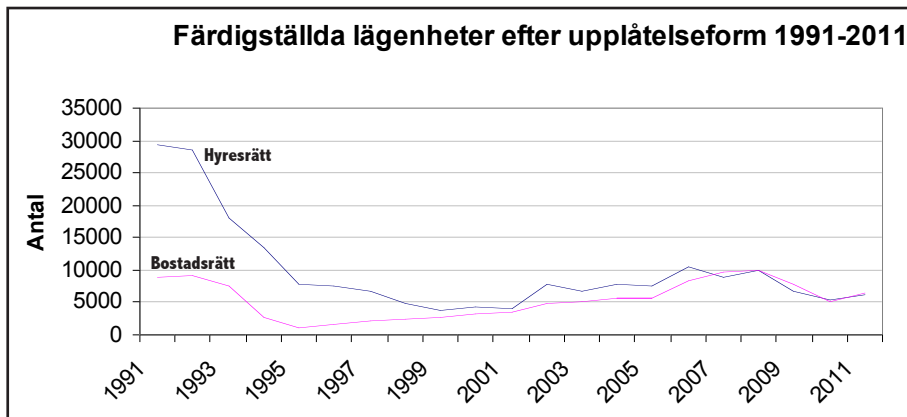
Sverige har alltså i förhållande till andra länder en hög andel icke mätbara investeringar, som mjukvaror, databaser eller intellektuella tillgångar som design för dataspel, vilket sannolikt är en framsynt specialisering. Men mellan åren 1998 och 2008 ökar dessa investeringar mer i våra grannländer än i Sverige.¹⁷ Min tolkning är att utvecklingstrycket är för svagt i Sverige. Med det begreppet avses att det är för få nya investeringsprojekt som skapar tryck på förändringar och i sin tur motiverar icke materiella investeringar. Låga ambitioner när det gäller klimatpolitiken minskar till exempel innovationer inom miljö- och byggsektorn

Som exempel är bostadsbyggandet, som andel av BNP, på halva nivån i förhållande till EU-länderna. Insatser i infrastruktur och andra byggnader ligger inetraktionellt sett också lägre i Sverige.¹⁸ Investeringar i infrastruktur är lägre än tidigare. De offentliga investeringarna i Sverige har minskat från cirka 6–7 procent av BNP per år under 1970-talet, till att hamna kring 3 procent av BNP under det senaste decenniet.¹⁹

Ett mått på kortsiktighet i ekonomin är statens investeringar i järnvägar och vägar. Dessa låg kring år 1993 på 1,2 procent av BNP. De ligger numera på kring 0,6 procent av BNP med en nedåtrik-

tad tendens.²⁰ Om måttet i stället är den totala investeringsnivån, dvs offentliga och näringslivets, inklusive bostäder, ligger den på ca 5 procentenheter lägre som andel av BNP jämfört med perioden 1970-1990.²¹

I en utvecklad ekonomi finns varor som är komplement till varandra eller är insatsvaror. En dator är exempel på en investering som inte fungerar om inte komplementvaran program finns. Lika uppenbart är att det finns offentliga varor som utbildning och kommunikation som är komplement till privata varor. Nybyggda bostäder är delvis en offentlig vara, det krävs kostsamma offentliga strukturer kring en ny stadsdel.

Källa: Boende, byggande och bebyggelse. Statistikdatabasen SCB 2012.

I diagrammet ovan visas minskningen av antalet nya lägenheter med hyresrätt och att det byggs lika många lägenheter som kräver kapitalinsats. Den ensidiga inriktningen av bostadsproduktionen försämrar både arbetsmarknaden och bostadsmarknadens effektivitet.

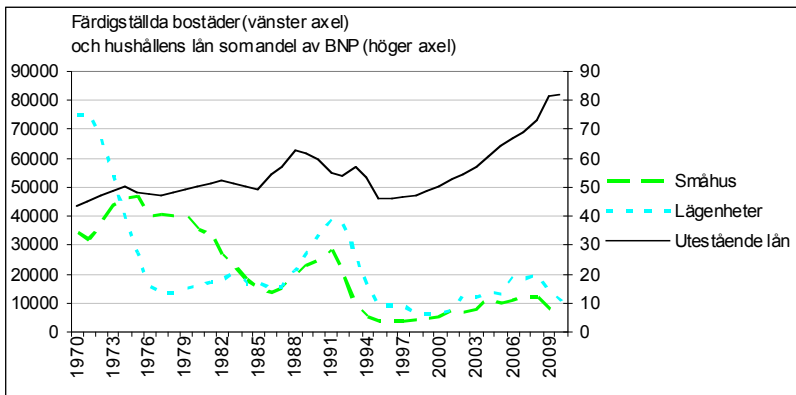
Självfallet ska Sverige fortsätta specialiseringen mot FOU och nya investeringar. Men om kompletterande vägar, banvallar och broar

inte byggs men investeringar i transportmedlen ökar eller om bostadsbyggandet är lågt i förhållande till befolkningens tillväxt uppstår köer, flaskhalsar och prisstegring på tillgångar.

Tes 4: Investeringarna är på en lägre nivå än före år 1990

Skulder, prisutveckling och investeringar i bostäder

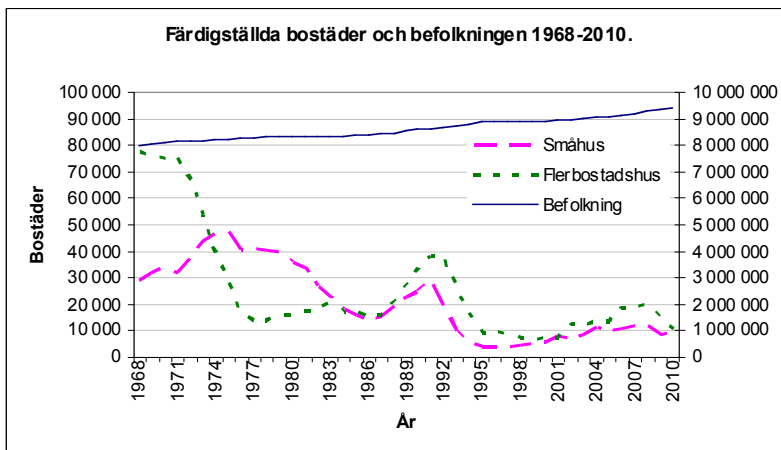
Det är här viktigt att förstå den praktiska innebörden av en kreditdriven ekonomi. Här visas förändringen av de svenska hushållens tillgångar och skulder för att belysa den kreditdrivna tillväxten. I mitten av 1980-talet, innan avregleringen av finansmarknaden, var hushållens skulder under 50 procent av BNP. Ökningen tar fart efter omläggningen av den ekonomiska politiken år 1994. Det är också en markerad ökning av andelen lån efter 2006. Skulderna ökar från 67 procent av BNP år 2006 till 82 procent år 2010.²²

Källa: Finansräkenskaperna och nybyggnad av bostäder. SCB. 2012

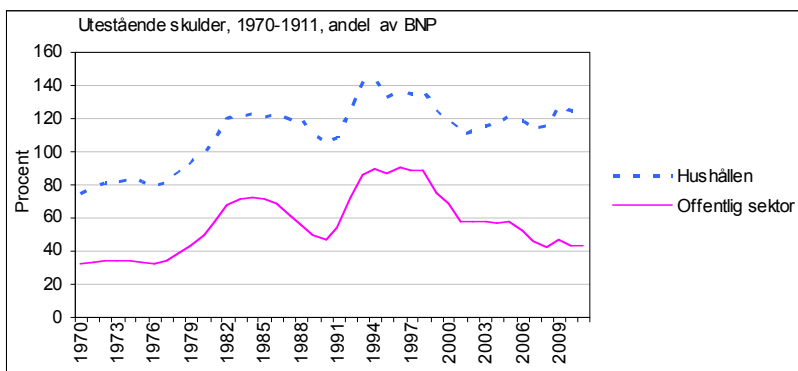
Det motsvaras av en ökning av de reala tillgångarna. Hushållen har en stark ökning av värdet på de reala tillgångarna som småhus (102 procent) och bostadsrätter (283 procent) under perioden 1999-2007. Det återspeglar att krediterna har ökat, men som visas av diagrammet har byggande av bostäder minskat. Det är således en kreditledd utveckling, inte en investeringsledd, vilket leder till inflation på marknaden för bostäder.²³ Hushållens nettoförmögenhet har som resultat ökat mindre än ökningen av skulderna.²⁴

Bostadsbyggandet är ett exempel på statens tillbakadragande från marknader i förhoppning om marknaderna själva ska lösa problemen. Byggandet är numera bara kring 20 000-25 000 nya bostäder per år. Samtidigt ökar befolkningen med omkring 70 000 personer per år. Det blir 3,5 person per bostad förutsatt att inga bostäder rivs och att ingen omflyttning sker. Det förutsätter också att ingen bor i ensamhushåll! I praktiken byggs för en ny trångboddhet och en sämre arbetsmarknad med mindre rörlighet. Det märks i bostadspriserna och i antalet kommuner som redovisar brist på bostäder.^{25, 26}

Källa: Befolkningsstatistik och nybyggnad av bostäder. SCB. 2012.

Den allmänna bilden av Sverige är en ansvarsfull ekonomisk regim präglad av minskande offentliga skulder. Skulden har minskat med motsvarande cirka 40 procentenheter av BNP från år 1994 till år 2010. Men det motsvaras i stället av en kraftigt ökad skuldsättning för hushållen, uppemot 30 procentenheter av BNP. Totalt inklusive företagen har de utestående skulderna i Sverige ökat från 129,6 procent av BNP till 213,3 procent.²⁷ I diagrammet nedan redovisas hushållens och den offentliga sektorns skulder.

Källa: Finansräkenskaperna SCB. 2012

Den ökade belåningsgraden i ekonomin, de stigande tillgångspriserna och de längre bostadsinvesteringarna är en indikation på lägre effektivitet i ekonomin. Det är konsumtion av bostäder som ger nytta – inte krediten.

Omloppstiden (mått på förnyelsetakten av fastighetskapitalet) ökar. Nybyggnationen av bostäder är nu så låg att det motsvarar en omloppstid för bostadsfastigheter på omkring 180 år. De uppskjutna investeringarna bör bokföras som samhällets investeringsskuld.

Tes 5: Skuldsättningen är högre och bostadsbyggandet lägre.

Jag har nu visat på fem teser och faktorer som i tid sammanfaller och som talar för ett sämre utnyttjande av ekonomins resurser, framför allt lägre sysselsättning.

Här finns en besvärlig fråga; varför sjunker investeringarna samtidigt som kapitalandelen i ekonomierna ökar? Det blir fler rika och fler höginkomsttagare som har högre benägenhet att spara. De så kallade välståndsbildande krafterna har alltså fått större utrymme och ändå stiger inte investeringsnivån i västvärlden.

USA:s ekonomi är ett exempel. Ekonomerna Gérard Duménil och Dominique Lévy kan visa att företagen i USA sedan 1980-talet delar ut väsentligt mer av sitt överskott till aktieägarna. Från tidigare cirka 50 procent, delades under de senaste decennierna 80-90 procent av företagets resultat efter skatt ut till ägarna. De visar också att lönernas andel av förädlingsvärdet faller från omkring år 1980 och framåt. Under perioden har räntan sjunkit liksom beskattningen av företagen och de rikaste.²⁸ Allt talar för det borde vara en högre investeringsandel i USA.

Ett traditionellt svar på frågan om sjunkande investeringar och ökande kapitalandel, är att avkastningen på investeringar i de snabbväxande ekonomierna är högre och visst flödar investeringar till dessa länder. Men den största snabbväxande nationen Kina, har ett stort överskott i sin finansiella balans med omvärlden och importerar inte kapital. De är självförsörjande med kapital och investerar i andra länder. Spegelbilden av Kina har varit USA, som med stigande underskott i bytesbalansen alltså har importerat kapital samtidigt som vinstandelen i ekonomin har stigit.

De snabbväxande stora Bric-länderna (Brasilien, Ryssland, Indien samt Kina) har överskott i sina bytesbalanser och är således inte kap-

italimportörer. Det är däremot flera stora västländer. De rika länderna, eller OECD länderna, har efter år 2003 underskott i sina bytesbalanser med 1 till 1,5 procent av BNP per år.²⁹

Ett annat mått är att 27 EU-länder har ett större utflöde av direktinvesteringarna än inflöde, vilket skulle tala för att investeringarna i andra länder förbrukar kapital (med direktinvesteringar avses investeringar i anläggningar eller företag, inte köp av värdepapper). Men under perioden 2004-2010 ökar inflödet av dessa investeringar mer än utflödet.³⁰ Jag hävdar inte att investeringar i snabbväxande länder är utan i betydelse men de kan inte förklara varför investeringar utanför industrisektorn faller i Västvärlden.

Ett mått på kortsiktighet är avkastningskraven i näringslivet. Nordea som är Nordens största ekonomi, har nyligen ökat sitt krav på avkastning från 12 procent till 15 procent, alltså med en fjärdedel.³¹ Vad innebär ökade krav på avkastning? Thomas Franzén, före detta vice riksbankschef, som leder den svenska regeringens arbete för att förhindra nya finanskriser, skriver i en artikel att problemet är ägarnas höga avkastningskrav. Avkastningskravets nivå visar på den tålmodighet ägaren har med att få tillbaka sina pengar. Ett avkastningskrav på 100 procent innebär att ägarna vill ha tillbaka alla investerade medel redan det första året.

”Om ägarna har krav på 20 procents avkastning så innebär det att de kräver 15 kronor tillbaka om 15 år för att investera en krona i dag. Skulle avkastningskraven i stället ligga på 10 procent så krävs det i stället fyra kronor tillbaka om 15 år. Detta visar att kärnan i den kortsiktighet som brukar kallas kvartalskapitalismen är att en krona i dag värderas så extremt mycket mer än en krona i framtiden.”³²

Avkastning på investeringar består dels i kostnaden för kompensation för inflation för den reala lånekostnaden samt en riskpremie. Denna riskpremie stiger om osäkerheten på marknaden stiger.

Men om denna kortsiktigt kommer från yttre faktorer som global konkurrens eller från normer (endogena faktorer) är oklart. En rimlig förklaring är att spelreglerna i ekonomin har skapat ökad osäkerhet. Marknaderna har blivit mer volatila. Det kan avläsas på aktiemarknaden som präglas av stora fluktuationer de senaste 15 -20 åren.

Att kortsiktighet är ett problem i näringslivet visas också av det svenskbaserade forskarnätverket The Glasshouse forum, finansierat av investmentbolaget Proventus. Ett av projekten undersöker näringslivets kortsiktighet. De skriver ”Under de senaste decennierna har vi bevittnat ett skifte från klassiskt företagsbyggande till så kallad kortsiktighet med otillräckligt fokus på att bygga uthållig konkurrenskraft och i stället snabb belöning av aktieägarna som huvudsakliga syftet med företag.”³³

Orsaken till att ägarna är mer kortsiktiga kan vara att finansmarknaden relativt sett ger större möjlighet till avkastning och att investeringsmöjligheterna ökar i tillväxtländerna, men jag tror mycket på Franzéns beskrivning.

En mer spekulativ förklaring är att det inte är lika nödvändigt att ta risker genom att investera för att få framtida vinster om ägarna ser att skatterna sänks och lönernas andel av det som produceras sjunker. Framtida vinster beror inte längre bara på investeringar och ökad förmåga att producera utan också på att utvecklingen av vinsterna (observera efter skatt) kommer att vara god även om ägaren inte tar risker.

Filosofen, historikern och ekonomen David Hume (1711-1776) såg irrationaliteten hos människor som ett motiv till en tredje part i samhället i form av en stat. Statens funktion

i samhället är att göra det varje individ själv inte kan göra. En befolkning har som genomsnitt många individer med kortsiktigt beteende vilket innebär att befolkningen som genomsnitt är mer kortsiktiga än kollektiva institutioner som staten. Som exempel reglerar staten konsumtionen av ”syndfulla” varor som alkohol, tobak och spel. Statens uppdrag är att genomföra det som många har nytta av. Det handlar om kollektiva varor och kräver en gemensam finansiering som ofta har långa avskrivningstider, till exempel vägar eller banvallar. 50 år är en vanlig avskrivningstid vilket motsvarar mer än en livsarbetstid.

Den svenska staten visar allt mer uttryck för kortsiktighet. Sverige har även efter att statskulden var under kontroll, kraftfullt minskat statens utgifter som andel BNP.³⁴ Mellan år 2000 och 2015 minskar statens utgifter med uppemot 9 procentenheter av BNP. Om staten kraftigt minskar sin andel av ekonomin är det därmed också en indikation på att tidspreferenserna i ekonomin har förändrats. Framtiden värderas lägre. Om fler av besluten i samhället följer av den tidspreferens som finns hos individer, hur befogade dessa än är, så har individer ofta en kortare tidshorisont än staten. Det får som resultat en ökad kortsiktighet i ekonomin.

Staten utvärderar sin verksamhet efter årets resultat utan hänsyn till hur det påverkar den långa sikten, vilken mäts genom hur de olika kapitaltillgångarna i ekonomin utvecklas. Dessa är infrastrukturen, befolkningens hälsa och kunskaper dvs humankapitalet eller naturkapitalet.

Tes 6: Kortsiktigheten i ekonomin ökar

3. Demokratin och svagt reglerad kapitalism

Demokrati förutsätter politik. Politik kan enligt ordboken definieras som statskonst.

Men ofta används den träffande formuleringen efter statsvetaren Harold D. Lasswell som i en bok år 1935 formulerade att ”politik handlar om vem som får vad, när och hur”.³⁵ Var helst det sker en omfördelning av resurser mellan människor så är det uttryck för politik. Vare sig det gäller val till ett parlament, beslut i en kommunal nämnd eller förhandlingar mellan stater eller mellan afärsparter så är det politik.

I detta avsnitt ska jag visa att det finns en tydlig tidpunkt när förändringen sker. Vidare vad det är som omfördelas och exempel på vem som får och inte får. Som mått på vem som får vad används fruktsamhet, fördelning av inkomster och förmögenheter.

Utgångspunkten är mycket enkel, nämligen den genomsnittlige medborgaren och dennes förmåga att realisera sina önskningar. I en förhandling mellan två som leder till ett avtal och till ett pris som båda är nöjda med, så är det ett rättvist pris. Det återspeglar en viss jämbördighet i förhandlingsstyrkan mellan parterna.

Statsvetaren Torben Iversen beskriver i *Handbook of Political Science* en enkel modell. I en ekonomi med en ojämn fördelning av inkomster kommer medianväljaren att ha lägre inkomster än genomsnittet i samhället. Den övre halvan av inkomstfördelningen tjänar i alla ekonomier väsentligt mer än dem i den undre halvan av fördelningen. Det innebär att medianväljaren har intresse av en politik som bidrar till en jämnare inkomstfördelning.³⁶

En effektiv och representativ demokrati ger ett rimligt utfall för väljarna och deras möjligheter. En mycket sned fördelning av utfallet av resurser bör därför reflektera ett ojämnt styrkeförhållande i samhället.

Tes 7: En svagt reglerad kapitalism försämrar demokratin

Så den fråga som löper genom detta kapitel är varför medianväljaren förlorar resurser i förhållande till dem som tjänar mer. Den som tjänar något mer än medianväljaren har stor risk att under någon period i livet hamna i den nedre delen av fördelningen och har delvis gemensamma intressen med medianväljaren. Det är välfärdstatens logik som omfördelar resurser över livet. Min ambition här är inte att förklara varför medianväljaren förlorar i inflytande utan bara visa att det sker.

Den epok västvärlden nu är inne i efter Berlinmurens fall kan tolkas som en seger för den västerländska liberala demokratin över den totalitära kommunismen. Men det finns en mycket mer pessimistisk beskrivning av utvecklingen.

Är de senaste 30 åren en lika revolutionär tid som den efter den franska revolutionen? Kommer år 1979 i historieböckerna bli lika centralt som år 1789? Det är frågor som Arne Johan Vetlesen (professor i filosofi vid universitetet i Oslo) ställer, inspirerad av den amerikanske kulturgeografen David Harvey.

Vetlesen, som arbetar med etiska frågor, pekar på tre händelser. För cirka 30 år sedan kom Margaret Thatcher till makten i Storb-

ritannien och Ronald Reagan i USA, samtidigt som Federal Reserves chef Paul Volker i USA lade om kursen mot en hårdhänt låginflationspolitik.

En revolution innebär att något eller några störtas och att någon annan kraft tar över. Det innebär omfördelning av makt och ekonomiska resurser. Det skall kunna mätas i hur människors frihet förändras. Så vad är det som störtas, vilka friheter och vilka resurser omfördelas?

Den nyliberala revolutionen, skriver Vetlesen, ska ses som en återerövring som innebär att kapitalismen fortsätter som förut, före välfärdstaten. Det som försvagas är inte bara en socialdemokratisk hegemoni utan framför allt en socialliberal och konsekvensen är väsentligt svagare välfärdsstater. Vetlesens tes är att det sker en omfattande maktförskjutning från arbete till kapital och från ”vi” till ”jag”.³⁷ Också ekonomer som Thomas Piketty och Emmanuel Saez, auktoriteter på inkomstfördelning, skriver att det var en nyliberal revolution som utlöste skattsänkningar för höginkomsttågarna i USA.³⁸

Revolution innebär omvälvande förändring. Jag har svårt för begreppet revolution, och om det är en godtagbar beteckning får läsaren avgöra.³⁹ Det viktiga menar jag, är statistiken som ger Harvey och Vetlesen solklart rätt på en punkt: det sker en drastisk omfördelning av inkomster och den processen påbörjas strax efter den tidpunkt de ger för ”revolutionen”, år 1979. De svenska ekonomerna Jesper Roine och Daniel Waldenström menar till och med att de statistiskt kan datera tidpunkten för ett brott i inkomstfördelningstrenden i världen till år 1981.⁴⁰

Tes 8: Forskningen kan precis slå fast när förskjutning av resurser mellan olika grupper startar och denna är i tid förknippad med en omläggning av den ekonomiska politiken

Fruksamhet

Välfärdspolitiken i Norge och Sverige var en produkt av det demokratiska genombrottet som gav fler medborgare möjlighet att hävda sina intressen. Välfärdssamhället bidrog till att äktenskapsåldern sjönk och antalet giftermål ökade skriver historikern Klas Åmark i "Hundra år av välfärdspolitik". Men det var inte bara äktenskapsåldern som sjönk. Samtidigt ökade antalet enpersonshushåll.⁴¹ Fram till år 1930 var bostadsnöden och arbetarnas låga löner ett hinder för giftermål. Mer än 50 procent av kvinnorna över 30 år var ända fram till år 1930 ogifta.⁴² Den sociala tryggheten gav förutsättningar för individer att välja vare sig det var tvåsamhet eller att bo i ensam. Och det är möjligheten att realisera sina önskingar som är det intressanta, inte den sociala normen.

Ett bättre mått på den sociala utvecklingen än parbildning nu för tiden är fruktsamheten. Sett över 1900-talet så har de flesta årskullar fött två barn.⁴³ I Sverige var fruktsamhetstalet 2,1 barn per kvinna år 1990 dvs före omläggningen av den ekonomiska politiken. Tre år senare började antalet födda minska och fruktsamheten var år 1999 nere i 1,5 barn per kvinna. En så låg nivå har aldrig uppmätts tidigare.⁴⁴

Sedan dess har barnafödandet ökat och år 2010 uppgick det summerade fruktsamhetstalet till 1,98 barn per kvinna. Under senare

tid ligger fruktsamheten på samma nivå som det genomsnittliga för 1900-talet.⁴⁵ Det kan tolkas som en normalisering och att 1990-talskrisen är över. Men de ekonomiska villkoren har förändrats och det påverkar vilka som föder barn i Sverige. Viljan att få barn är stor hos unga vuxna och under 00-talet stiger påtagligt normen om det ideala antalet barn. Men det är långtifrån alla som kan realisera önskan om att få barn eller nå det önskade antalet barn.⁴⁶

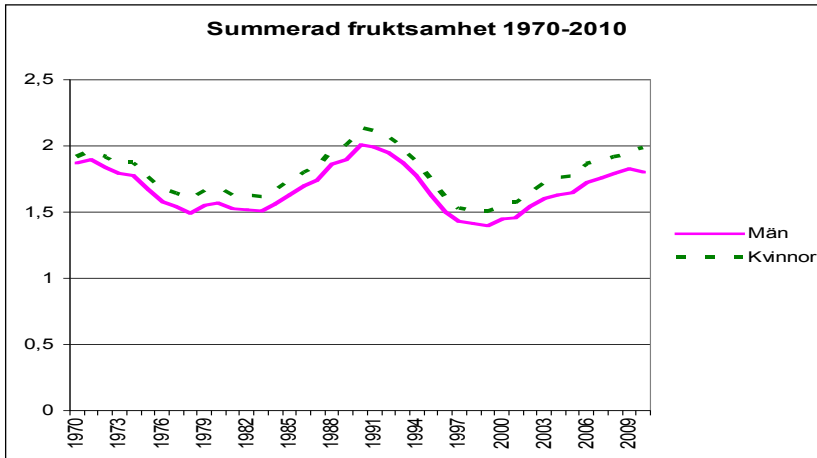
SCB har undersökt par som fått barn år 2000 och sedan följt dem fram till år 2010. Slutsatsen är att paren i genomsnitt fått 2,1 barn under perioden. Men par där ”båda har eftergymnasial utbildning har i genomsnitt fått 2,2 barn medan snittet är 2,0 bland de par där båda har högst gymnasial utbildningsnivå.”⁴⁷

Tidsbegränsade anställningar är en faktor. Både för inrikesfödda män och kvinnor gäller att de som är i arbetskraften och de arbetslösa i mindre omfattning föder barn. Att vara tidsbegränsat anställd har samma begränsade effekt på fruktsamhet som arbetslöshet. Det gäller både för män och kvinnor.⁴⁸

I Sverige har 43 procent av undersköterskorna inom äldreomsorgen tidsbegränsade anställningar. De som har tidsbegränsade anställningar säger enligt Kommunals undersökning "Ständigt stand by" att det är otryggheten som styr om och när de skaffar barn. Kring år 1990 fanns cirka 400 000 temporära anställningar. De är numera 600 000 och koncentrerade till de åldrar där unga vuxna bildar familj.⁴⁹

Ytterligare en indikation på ändrade sociala villkor är att andelen barnlösa kvinnor ökat. Bland kvinnor födda på 1800-talet kan så många som var fjärde kvinna ha slutat som barnlös. Det var i ”folkhemsgenerationen” dvs bland dem som var födda i mitten av 1940-talet som andelen barnlösa kvinnor var som lägst. De var 45

år kring år 1990 (den ålder då kvinnors fruktsamhet upphör i denna redovisning) när Sverige förändrade den ekonomiska regimen. Andelen barnlösa kvinnor har sedan stigit från 12 procent till 14 procent. Uppgången av andelen barnlösa kvinnor sker under 1990-talet.⁵⁰

Källa: Demografisk analys. SCB. 2012.

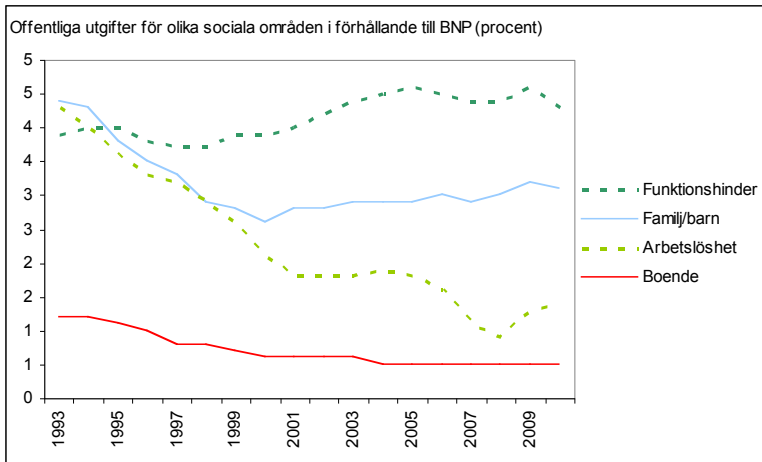
Därefter minskar andelen barnlösa kvinnor något. Andelen barnlösa kvinnor födda 1970 är lägre än för kvinnor födda 1960. Men barnlösheten minskar bland högutbildade och ökar bland lågutbildade.⁵¹ Jag ska utveckla detta tema.

Det sker under 1980-talet ett skifte i den svenska inkomstfördelningen och förmögenhetsfördelningen. Det sker något senare, i skiftet mellan 1980-tal och 90-tal, också en förändring i sysselsättningen. Det jag visar här är att andelen barnlösa kvinnor börjar

stiga under 1980-talet och att det i tid är förknippat med en förändrad ekonomisk regim. SCB demografen Lotta Persson undrar om det är sociala normer i olika grupper som ändrats. Men min hypotes är det inte är normer i grupper som ändras, dvs viljan att få barn, utan att det är förändringar i de ekonomiska villkoren som påverkar skillnader i fruktsamheten mellan olika kvinnor.

Diagrammet nedan visar utvecklingen för vissa sociala utgifter mellan år 1991 och år 2010. Andelen av BNP som går till omsorg om barn minskar från 2,1 till 1,6 procent av BNP. Utgifterna för familjepolitiken har reducerats påtagligt. Diagrammet visar också en påtaglig reduktion av de offentliga utgifterna för boende och arbetslöshet. Unga vuxna har högre arbetslöshet än andra grupper. Omsorg om funktionshindrade har ökat. Den omsorgen styrs av starkare sociala rättigheter än andra sociala utgifter.⁵² Offentliga utgifter viktiga för unga vuxna och reproduktionen har således minskat radikalt.

Källa: Utgifter för det sociala skyddet i Sverige och Europa samt utgifternas finansiering (ESSPROS), SCB 2012.

Lotta Persson visar att det är påtagliga skillnader mellan, barnlösa sammanboende och gifta kvinnor, i förväntningar om att de ska få ett barn efter vilken utbildningsnivå de har. De med längre utbildning har högre förväntningar om att få barn. Det är motsvarande skillnader i andelen som använder medicinsk hjälp med befruktning. Dessa skillnader realiserar också i olika grad av barnlöshet. Trots att de högskoleutbildade skjuter upp sitt barnafödande så slutar färre som barnlösa än kvinnor som bara har gymnasieutbildning. Andelen barnlösa kvinnor bland dem som bara har grundskola är än högre.⁵³

Vad förklarar den kraftiga ökningen av födda barn under 00-talet? Min egen tolkning är att den goda utvecklingen av inkomsterna sedan slutet 1990-talet bör ha påverkat fruktsamheten. Men inkomstökningen har varit ojämnt fördelad och de unga vuxna har en svag inkomstutveckling. Inkomsterna efter inflation ökade generellt med 1,7 procent per år perioden 1991-2009. För ensamstående kvinnor utan barn och i åldersgruppen 20-29 år ökade den med bara med 0,4 procent per år och för män med 0,9 procent per år.⁵⁴ Avgörande för den svaga inkomstutvecklingen är svårigheten att etablera sig på arbetsmarknaden och få ett fast arbete.

En studie av vilka som får det tredje barnet belyser detta. De som får tre barn skiljer sig från genomsnittet. Sannolikheten att skaffa sig ett tredje barn ökar med längre utbildning, en bostad över 135 kvadratmeter och en inkomst som ligger på 250-300 procent av den skäligen levnadsstandarden för respektive familjenhet. Än större bostad och än högre inkomst ökar mycket påtagligt sannolikheten för ett tredje barn.

Det finns också en grannskapseffekt, man gör som andra i grannskapet. SCB citerar en kvinna på en social site: "Ett tredje

barn är nästan en ny standard där jag bor.” Möjligheten att nå denna nya standard varierar mellan olika sociala grupper men också mellan kommuner. År 1970 var det väsentligt vanligare med ett tredje barn i så kallade övriga kommuner. Bland dessa ingår bruksorter och glesbygdskommuner. Numera är det relativt vanligare i storstäderna med förorter att föräldrar får tre barn än i de andra kommunerna.⁵⁵

Det finns, skriver SCB:s demografer, ett U-format samband så inrikesfödda kvinnor med högre inkomster och tryggare jobb oftare föder ett tredje barn, men dessutom att utrikesfödda kvinnor med låg inkomst också gör det. Den senare gruppen har ökat sin andel i befolkningen. Den förra gruppen har ökat sin andel av de ekonomiska resurserna. Det är alltså två olika skäl till ökat antal hushåll med ett tredje barn i Sverige.

Slutsatsen är att det finns en stor grupp i befolkningen som inte kan realisera sina livsdrömmar om att få barn eller få önskat antal barn. Det återspeglar de ekonomiska förutsättningarna för deras liv. Den snedare fördelningen av fruktsamheten i befolkningen samt fler barnlösa kvinnor beror troligen på otryggare sysselsättning, ojämnare fördelning av inkomsterna samt sämre tillgång på lämpliga bostäder.

Även om antalet barn är ungefär lika högt som tidigare så är det en mer socialt mer ojämnt fördelad fruktsamhet inom befolkningen. Det är inte som när Alva och Gunnar Myrdal skrev ”Kris i befolkningsfrågan” år 1934, problem med allmänt för låg fruktsamhet i Sverige.⁵⁶ Däremot finns ett fördelningsproblem eftersom klass och inkomst börjat styra möjligheten att få barn. Samtidigt är skillnader i fruktsamhet ett mått på ett socialpolitiskt problem och svårigheter att nå ett kvantitativt högt och kvalitativt tillfredställande arbetsutbud.

Tes 9: Fruktksamhet i samhället påverkas av individers resurser som arbete, inkomster och bostad. Det har uppstått en skillnad i fruktksamhet mellan dem med mer resurser än genomsnittet och dem med mindre

Fördelning av inkomster

År 1992 var andelen superrika i världen (de som har inkomster 20 gånger världens genomsnittliga inkomst), över 7 miljoner personer. Antalet globalt rika fördubblades perioden 1970–1992 och USA stod ensamt för hälften av den globala ökningen av rika individer. Dessa uppgifter är något gamla och därefter har inkomstfördelningen blivit än ojämnare.⁵⁷

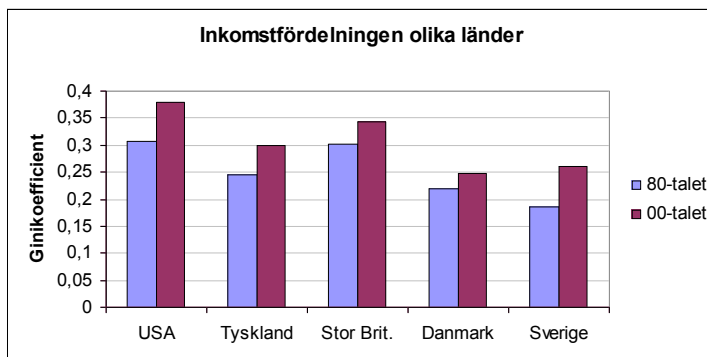
Vad är innebörden i det Warren E Buffet, finansman och bland de allra rikaste i USA, skriver i New York Times 2011? Han redovisar att han betalar 17,4 procent i skatt men de som jobbar på hans kontor betalar i genomsnitt 33 procent. ”Min sekreterare betalar i procent mer skatt än jag”, skriver Buffet. De 400 rikastes skattesats har minskat från 29,2 procent år 1992 till 21,5 procent år 2008. Om utvecklingen innebär att cheferna betalar allt mindre i skatt än deras sekreterare så har chefernas makt i politiken ökat på sekreterarnas bekostnad.

Resultatet är att den översta femtedelen i USA fick se sin andel av inkomsterna öka med 10 procentenheter. Det mesta av den ökningen gick till den översta procenten. Alla övriga grupper fick se en minskad andel av inkomsterna mellan åren 1979 och 2007. Det visar budgetkontoret i USA:s kongress.⁵⁸

Det är inte i första hand en global eller teknisk utveckling som leder till ökade inkomstskillnader. I vart fall går det att visa på politiska beslut med stor påverkan på fördelningen av inkomster. Det var den nyliberala revolutionen, med Thatcher och Reagan, som utlöste skattsänkningar för höginkomsttagare skriver akademiker och experter på inkomstfördelning. De kan visa att i de länder som har sänkt marginalsatserna för höginkomsttagare, där har också deras andelar av de totala inkomsterna i ekonomin ökat. Sverige är ett tydligt sådant exempel. Skillnader i inkomster har inte ökat så mycket i Frankrike, Tyskland samt Danmark där man heller inte har sänkt skatterna i samma omfattning.⁵⁹

Progressiviteten i skatterna i USA och Storbritannien har minskat mycket påtaligt. Som exempel betalade i USA år 1960 den tiotusendel som hade högst inkomster 70 procent av inkomsterna i skatt. År 2005 hade andelen halverats och var 35 procent. Samtidigt har skatterna för medelklassen i stort sett varit oförändrad under perioden. Skattesänkningarna skedde främst under Reagans period på 1980-talet och under Bushs period i början av 2000-talet.⁶⁰

Diagrammet nedan visar att spridningen av inkomster, mätt från 1980 till år 2008, har ökat särskilt mycket i USA och i Sverige.

Källa. OECD statistics. 2012

Det svenska skattesystemet är allt mindre progressivt. Höginkomsttagarna i Sverige (500 000 kronor i 2009 års penningvärde) betalade år 1980 över 50 procent i skatt jämfört 39 procent år 1991. Andelen var nere i 36 procent år 2009. De som tjänade under 100 000 kr år 2009 betalade mer i skatt än motsvarande person år 1980. Den högsta marginals-katten var år 1980 85 procent mot 56,55 procent år 2011. Sverige har också avskaffat skatten på fastigheter, förmögenheter och arv vilket väsentligt minskar progressiviteten för dem med höga inkomster. Andelen av BNP som är kapital-skatter har minskat från 7,1 procent till 5,2 mellan år 2000 och 2009.⁶¹

2 procentenheter av BNP låter inte så mycket men det är i närheten av halva kostnaden för ungdomsskolan. Det är i Sverige särskilt kapitalinkomster som bidrar till den starka spridningen av inkomster sedan 1980-talet.⁶²

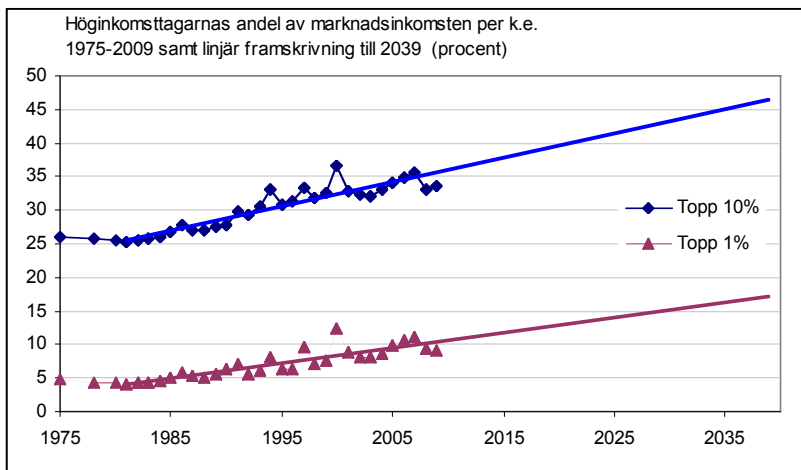
Förändringar i marginals-katter för höginkomsttagarna har inte gynnat tillväxttakten. Utvecklingen i 18 rika OECD-länder har studerats. Perioden 1975-79 jämförs med perioden 2004-08.⁶³ Effekten av skattesänkningar är således inte ökad tillväxt utan ökad spridning i inkomster skriver ekonomerna Thomas Piketty, Emmanuel Saez och Stefanie Stantcheva.

Härefter ska jag skriva fram utvecklingen med ledning av historien men det som visas är inte prognoser. Att göra en prognos vore för det första att säga att det finns kunskaper om alla de faktorer som styr utvecklingen som teknik, marknader och politik och deras inbördes förhållande. För det andra att hävda att utvecklingen är förutbestäm-d vilket det definitivt inte finns något stöd för.

Det som visas här är enkla trendframskrivningar dvs om utvecklingen skulle fortgå som tidigare. Det betyder i praktiken att en linjal läggs i diagrammet och att historien helt får styra framtiden.

Det är inte mer avancerat än ett mått mellan tummen och pekfingeret. Det betyder inte att det är orealistiskt. Utvecklingen i USA visar att omfördelningen av inkomster är trovärdig.

De 10 procent som har de högsta inkomsterna har ökat sin andel av inkomsterna från en fjärdedel till en tredjedel av inkomsterna eller med drygt 8 procentenheter. Måttet är faktorinkomster, dvs inkomster både från arbete och kapital. Under samma period, 1975-2009 har den översta procentens inkomster fördubblats från 4,4 procent till 9,1 procent (förändringen sker kring år 1981!).⁶⁴

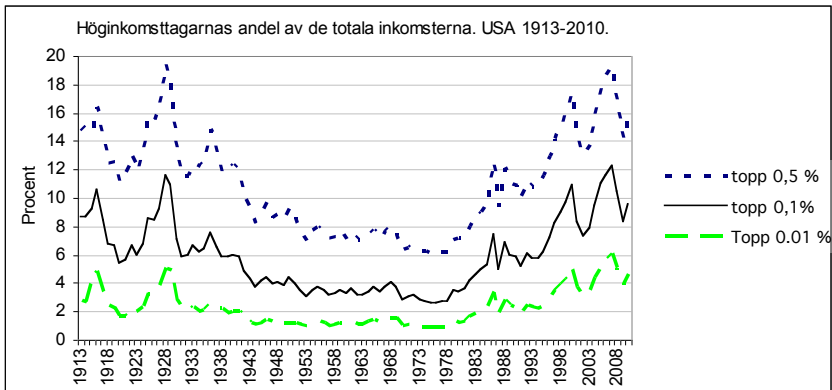
Källa: HEK, SCB 2011 samt egen framskrivning.

Ska man tro att den utvecklingen fortsätter? I diagrammet ovan har utvecklingen mellan åren 1980/81 och år 2009 ”förlängts” 30 år fram till år 2039.⁶⁵ Höginkomsttagarna, i den översta tiondelen, skulle då med ett mellan tummen och pekfingermått, ha uppemot hälften av inkomsterna i Sverige!

Det är inte en orimlig utveckling för de översta 10 procenten av inkomsterna (hushållen som tjänar mer än 109 000 dollar) att ha hälften av inkomsterna i USA och det är dit Sverige, med denna framskrivning, är på väg.⁶⁶

I början av förra seklet hade de superrika, i Sverige den översta 0,01 procenten av befolkningen, inkomster som var 300 gånger genomsnittet. Den sjönk sedan till ungefär 25 gånger genomsnittet under 1970-talet för att nu ha ökat till cirka 100 gånger genomsnittet.

Diagrammet nedan visar att höginkomsttagarnas andel av den totala inkomsten i USA har formen av ett ”U”. Höginkomsttagarnas andel av inkomsterna är hög på 1910-talet och låg på 1950 och 1960-talen och under senare tid åter hög.

Källa: Emmanuel Saez hemsida.

Hur skiljer sig då Sverige från omvärlden? Procentenheten med de högsta inkomsterna har ungefär 5 procent av de totala inkomsterna i Sverige. Motsvarande är 10 eller 15 procent i länder som USA, Frankrike och Storbritannien. Om kapitalinkomster inräknas har den högsta inkomstprocenten i Sverige inkomster som är

10 gånger sin andel av befolkningen, men dessa uppgifter är då inte jämförbara med andra länder.⁶⁷

Det finns i den vetenskapliga och politiska diskussionen en förställning om att det är teknik och självständig ekonomisk utveckling som styr de ökade skillnaderna i inkomster och förmögenheter. Det finns till exempel det som kallas teorin om superstjärnor. Det är möjligheten att som idrottsstjärna, affärsman, artist eller uppfinnare omvandla sin förmåga till global skala, vilket ger superstjärnan mycket höga inkomster. Den effekten kommer att öka ju större del av världen som integreras i den globala ekonomin.

De som forskar om inkomster och förmögenheter, pekar ofta på att det är politiska beslut som bidrar till ökade skillnader.^{68, 69, 70} Andrea Brandoli, verksam vid Italiens centralbanks forskningsavdelning, jämför omfördelningen i USA, Tyskland, Storbritannien, Kanada och Sverige. Skatter och transfereringars omfördelningseffekt blir väsentligt mindre efter omkring år 1990. I Sverige minskar den andel av inkomsterna som omfördelas från 27-28 procent vid 90-talets mitt till 22-23 procent vid 00-talets mitt. Det är fortfarande en mycket högre nivå av inkomsterna som omfördelas än i USA med bara kring 7-8 procent och 17-18 procent i Storbritannien.⁷¹

Globaliseringen, marknader och teknik påverkar rimligen New York och London på samma sätt som Paris och Frankfurt. Men det är mer i den engelskspråkiga delen av världen än i det kontinentala Europa som inkomst och förmögenhetsskillnaderna ökat. Det talar för att det är förändringar i politiska institutioner som också styr utvecklingen.

En svensk studie undersöker drivkrafterna till den ökade inkomstojämlikheten i världen och finner fem faktorer. Två faktorer som bidrar till ökad spridning är finansiell utveckling (de rika är kapitalägare) och ekonomisk tillväxt (de rikas inkomster är knutna till

ekonomins utveckling). Skatter och offentliga utgifter verkar i motsatt riktning. Det viktiga i detta sammanhang är att effekter av handelsglobalisering är sammansatta och inte enhetliga.⁷²

Efter år 2006 sker ytterligare politiska förändringar i Sverige. Till exempel den radikalt försvagade arbetslöshetsförsäkringen och den väsentligt sämre sjukförsäkringen som försvårar löntagarnas möjlighet att hålla uppe inkomst- och lönenivån. Vidare så är den fackliga organisationsgraden något lägre vilket leder till sämre möjligheter att hävda löntagarnas intressen.

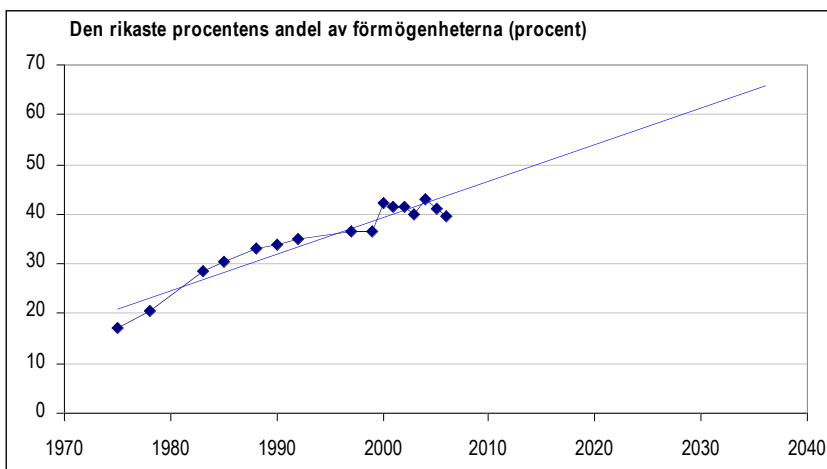
Tes 10: Det sker en omfördelning av inkomsterna till dem med höga inkomster. Den senare gruppen kommer om några decennier helt dominera konsumtionen.

Fördelning av förmögenheter

I mitten av 1980-talet bröts i Sverige den långsiktiga trenden under 1900-talet med en sammanpressning av hushållens förmögenheter. I början av 1900-talet hade den rikaste procenten över hälften av förmögenheten. Under 1900-talet pressades koncentrationen av förmögenheterna samman så att år 1975 hade den rikaste procenten 17 procent av hushållens förmögenhet. Det mått som används här är marknadsvärderade förmögenheter inklusive de superrikas tillgångar (företagsförmögenheterna) samt de rikas utländska tillgångar. De rikas andel av hushållens förmögenhet i Sverige har ökat till kring 40 procent år 2006. Finns det skäl att tro att denna utveckling fortsätter i trettio år framåt dvs fram till år 2036?

Ekonomerna Jesper Roine och Daniel Waldenström visar att den ökade koncentrationen av förmögenheter i vid förra skelskiftet hänger samman med övergång från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. Den möjliggör en koncentration av förmögenheterna i flera länder i västvärlden. Men från omkring år 1910 till år 1980 sker en kraftig sammanpressning av förmögenheterna i de flesta av dessa länder, inklusive Sverige.

De rikas tillgångar mäts i förhållande till övriga hushåll. Det betyder att nämnaren dvs övriga befolkningens tillgångar påverkar måttet. Den ekonomiska utvecklingen innebar att den övriga befolkningen också kunde öka sina tillgångar inte minst i form av bostadskapital. Det sker mellan år 1950 och 1980 en kraftig ökning av hushållens fastigheter som andel av förmögenheterna. De generösa subventionerna till byggande av egnahem bidrog alltså till förmögenhetsutjämningen. Avvecklingen av bostadssubventionerna bidrar till att öka förmögenhetsskillnaderna.

Källa. Roine, J & Waldenström, D. Wealth concentration over the path of development: Sweden, 1873-2006. *The Scandinavian Journal of Economics*. 111. 2009 samt egna beräkningar.

Om jag med linjalen som stöd skriver fram utvecklingen från år 2006 till år 2035 kommer den rikaste procentens andel öka från ca 40 procent till ca 60 procent. Det motsvarar den koncentration av förmögenheterna i Sverige som rådde vid sekelskiftet år 1900 efter industrialismens genombrott och före demokratins intåg. Jag ska strax visa att den internationella utvecklingen talar för att den utveckling som linjen visar är trovärdig.

För det talar också måttet förmögenhet inklusive pensions- och socialförsäkringsförmögenheten i Sverige. Pensionssparande – privat, statligt eller avtal – bidrar å ena sidan till att minska spridningen i förmögenheterna. Men å andra sidan har höginkomsttagarna, särskilt de verkställande direktörerna och jämförbara anställda, så stora avsättningar till sina pensioner att dessa påtagligt bidrar till ökning av koncentrationen av förmögenheter i Sverige.⁷³ Detta sparande är allt svårare att beskatta med nuvarande skattesystem eftersom sparkapitalet kan flyttas utomlands och undgå skatt.

Den rikaste procentens andel av denna förmögenhet var cirka 8 procent år 1978 och andelen nära på fördubblas fram till år 2004. Den var då nära 14 procent. Denna redovisning, som rör en mindre del av hushållens förmögenhet, talar också för en kraftigt ökad koncentration av förmögenheten.

Mot en fördemokratisk fördelning av förmögenheterna

Den internationella utvecklingen talar starkt för fortsatt koncentration av förmögenheterna i Sverige. Utvecklingen av skatterna för höginkomsttagare samt förmögenhetsfördelningen under 1900-talet fram till 00-talet kan beskrivas som två ”U”:n.

Utvecklingen av skatterna för höginkomsttagarna i USA, Storbritannien, Tyskland och Frankrike visar ett upp och nedvänt ”U”. Det vill säga att i början av förra seklet var skatten för höginkomsttagarna låg. Skatten ökade sedan fram till omkring år 1970 för att sedan åter sjunka. Det är i första hand i de engelsktalande länderna som skattesänkningarna är kraftfulla.

Inkomst- och förmögenhetsfördelningen visar däremot början på ett rättvänt ”U” med hög koncentration av förmögenheterna för 100 år sedan⁷⁴ och efter år 1980 åter en stark koncentration av dessa, i första hand i USA och i Storbritannien.⁷⁵

Men det rättvända ”U”ets högra del är ännu inte ”färdigt”. Ekonomen Thomas Piketty beskriver utvecklingen i Frankrike och visar hur ”U”ets högra del ”färdigställs”. Mellan år 1820 och 1910 var det ekonomiska flödet från ärvda förmögenheter 20-25 procent av nationalinkomsten. År 1950 hade flödet minskat till 5 procent för att till 2010 öka till cirka 15 procent av nationalinkomsten. Det ekonomiska flödet kommer med nuvarande utveckling av ärvda förmögenheter att åter öka till 20-25 procent av nationalinkomsten år 2050.⁷⁶

Det innebär att ”U”ets högra del är färdigställt år 2050 i Frankrike och fördelningen av resurser då är på fördemokratisk nivå. Frankrike har en mindre ojämn fördelning än Storbritannien och USA varför denna nivå bör nås först i dessa länder. Kommer en fördemokratisk fördelning av förmögenheter vara förenlig med politisk demokrati? Jag återkommer strax till den frågan men först några tankar om påverkan på ekonomins effektivitet.

Ekonomerna Henry Ohlsson och Thomas Lindh har forskat om arvs- och lotterivinsters effekter på arbete, sparande och företagande. De visar att lotterivinster ökar sannolikheten för att en individ ska bli egenanställd. Det betyder att likviditeten är en

restriktion för att lämna lönearbete.⁷⁷ Men leder det till ett mer effektivt företagande och större vilja att arbeta när pengar kommer ”från ovan”? Argumenten för arv är drivkraften för företagaren att lämna över företagsförmögenheten till efterföljarna och att det också sker en kunskapsöverföring.

Jag är inte säker på det argumentets trovärdighet för en stor del av förmögenheterna och arven är rimligtvis inte knuta till kunskapsöverföring. Henry Ohlsson med kollegor kan i senare forskning visa att ju mer en arvinge ärver desto lägre blir arbetsinkomsten, med andra ord arbetsinsatsen. Det finns också tecken på förväntningseffekter som påverkar arbetsutbudet redan före överföringen. De ser också att ju mer arvingen ärver, desto högre blir kapitalinkomsten. Men spareffekten försvinner efter ett par år.⁷⁸ Stora arv liksom utförsäljningar till underpriser av allmänna egendomar minskar arbetsutbudet och effektiviteten i ekonomin.

**Tes 11: När demokratin var svag,
som vid tiden för den allmänna
rösträtten, hade de rika en stor del
av förmögenheterna.
Nu är förmögenheterna åter på väg
att bli starkt koncentrerade till en
liten del av befolkningen**

Maktelitens inkomster

År 1950 hade den ekonomiska eliten, främst de stora företagens ledningar, 26,1 industriarbetarlöner i inkomst och den demokratiska eliten 4,3. Den demokratiska eliten består av riksdagsmän, statsråd och ledare i folkrörelser. Till år 1980 minskar den ekonomiska elitens inkomster till 9,1 industriarbetarlöner och

den demokratiska till 2,9. Därefter sker en häftig förändring. Den ekonomiska maktelitens inkomster nära fördubblas i förhållande till nivån år 1950. Den hamnar på 42,9 år 2009 men åren dessförinnan är andelen kring 50 industriarbetarlöner. Åren 2009-2010 är krisår i västvärlden för finansmarknaderna, vilket sänker maktelitens inkomster de åren.⁷⁹ Skrivs utvecklingen fram 30 år från år 2010 så kommer den ekonomiska maktelitens inkomster att öka från drygt 40 årslöner för en industriarbetare till cirka 70 årslöner år 2040.

Tes 12: Den ekonomiska maktelitens inkomster har fördubblats efter att maktförhållandena mellan demokrati och marknad har ändrats

Svagare stat

En diskussion om statens försvagning startar i frågan vem ska ta ansvar och för vad?

Robert. B Reich akademiker och tidigare arbetsmarknadsminister i Clintons administration beskriver det träffande i *"How capitalism is killing democracy"*. Företagen skriver i ökande grad sina egna regler och de får ansvar för sociala uppgifter och moraliska förpliktelser. Politiker prisar företagen för deras ansvar och fördömer dem när de inte tar ansvar. Men syftet med kapitalägande är att skapa fördelar för ägare och konsument. Företagsledare är inte auktoriserade av någon, allra minst av ägarna, att väga vinster mot den allmänna nyttan. De har inte heller expertis att göra sådana moraliska beräkningar. Demokratins utgångspunkt är representativitet och förmåga till avvägningar mellan intressen. Och bud-

skapet att företagen är moraliska subjekt med sociala uppgifter avleder allmänhetens uppmärksamhet från att det är politiken uppgift att etablera sådan lagar och principer.⁸⁰

Robert. B Reich förklarar tydligt varför företagen inte ska lastas med ansvar för det framåtblickande. Det är statens ansvar. Om staten inte tar det ansvaret, till exempel genom att medvetet minska sina resurser så minskar som följd det framåtblickande ansvaret.

Statens relationer till bankerna kan ses som ett exempel på denna förskjutning av ansvar. De svenska bankernas tillgångar är 400 procent i förhållande till BNP, vilket efter Schweiz och Storbritannien gör Sverige till en nation med stark exponering mot finansiella risker. Bara 51 procent av storbankernas utlåning är riktad till Sverige.⁸¹ Det är den svenska staten som står för de risker som finns i Sverige såväl som i andra länder. De stora finansiella obalanserna mellan länderna innebär att det finns banker med hög utlåning till underskottsländerna. Sveriges utlåning till underskottsländerna är låg men 5 procent av utlåningen finns i de baltiska länderna.

Så ska allmänheten kräva att bankerna tar större ansvar i sin kreditgivning? Nej, den bör backa tillbaka och ställa sig frågan vem som ska vara ansvarig för vad i ett samhälle. Varför ska staterna garantera risken med privata företags utlåning till varandra?

Ett begrepp kan belysas genom att visa på motsatsen. Om bankerna ska ta mer ansvar, vem ska då ta mindre? Här inte problemet att bankerna har tagit för lite ansvar. Problemet är att staten abdikerat från rollen att bestämma hur hög belåningsgraden i ekonomin ska vara. Vidare att avväga hur stora risker som staten ska ta för bankernas utlåning. Bankernas uppgift i ekonomin är att låna ut pengar och de har inte något emot att låna ut mycket pengar så länge det finns vad de tror är säkerheter.

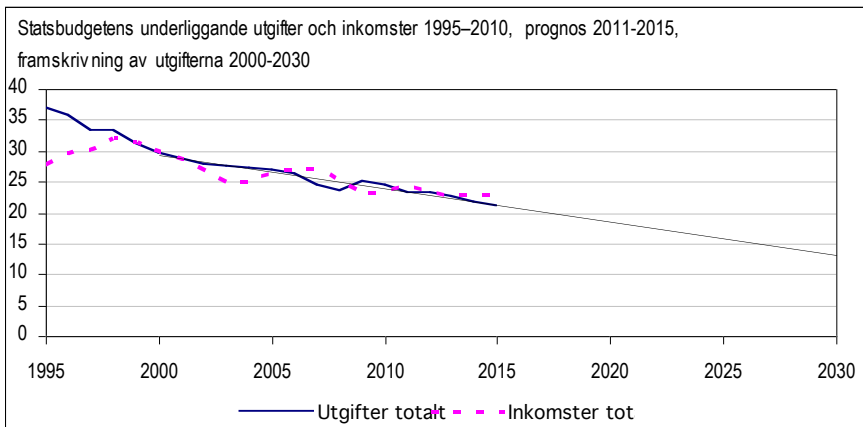

Jag undrar varför inte bankernas ledningar överväger om det är ekonomiskt sunt om krediterna i ekonomin ökar mer än summan av produktiviteten och inflationen? Annorlunda uttryckt om lönesumman ökar med omkring 4 procent per år hur kan de då öka krediterna med 8 procent om året år efter år? Produktionen och inkomsterna ökar inte i denna takt! Men det är huvudsak en fråga för finansdepartementet att reglera ökningen av krediterna i ekonomin.

Ansvar kan vara tillbakablickande eller framåtblickande skriver företagsekonomen Maria Grafström med kollegor i boken *Ansvar*.⁸² Höga krav ska ställas på bankerna och deras ansvarbarhet. dvs bakåt i tiden. Men när det gäller det framåtblickande ansvaret så är det statens uppgift att reglera det finansiella sparandet och kreditgivningens omfattning. Att bankkriser uppstår beror huvudsakligen inte på bankerna utan på en kreditledd regim som accepteras av staterna.

Den starka statens fall

Den starka statens fall var vad samhällsvetare Bo Rothstein, ekonomhistoriker Lena Sommerstad samt juristen Lotta Vahle Westerhäll såg i ett forskningsprojekt under 00-talet. Det är den starka välfärdsstaten som blir svagare. Detta är inte främst en följd av globaliseringen utan här finns en svensk hemmagjord historia vilket jag ska visa här. Det kan mätas i statens underliggande utgifter. I dessa ingår inte statens ränteutgifter för statsskulden. Självfallet ingår inte heller kommuners och landstings utgifter. Statens underliggande utgifter minskar från 37 procent av BNP år 1995 till 21 procent år 2015.

Källa: Prognos, Statsbudgeten och de offentliga finanserna. December 2011. ESV 2011:36.

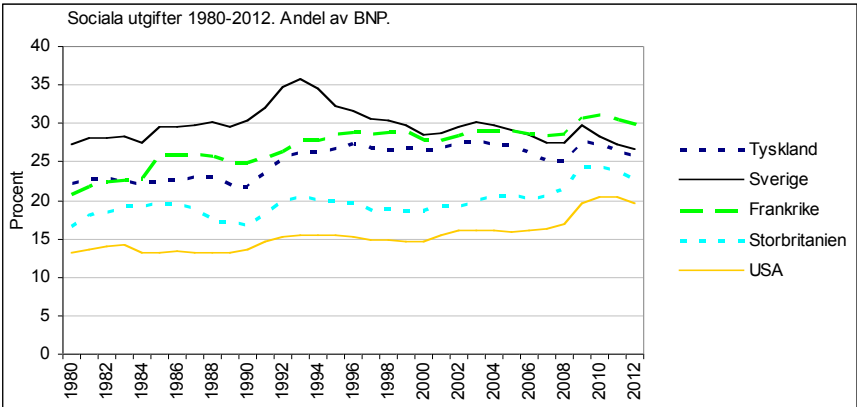
Den dramatiska minskningen av utgifterna under statskuldskrisen kan motiveras med att ”här till var vi nödda och tvungna”. Den extrema situationen kan inte ligga till grund för att säga något om framtiden. Mellan åren 1995 och 2015 minskar utgifterna med 16 procent.⁸³ Notera i diagrammet att skatterna höjdes i samband med 1990-talets finanskris och sedan sänktes för att kring år 2001 återgå till tidigare nivå och därefter minska igen. Så jag väljer att jämföra mellan år 2000 och 2015 och förlänga utvecklingen till år 2030. År 2000 är statsskulden stabiliserad och motiverar inte längre dramatiska åtgärder.

Mellan år 2000 och 2015 minskar statens utgifter med uppemot 9 procentenheter jämfört med BNP. Minskningen är påfallande linjär och den styrs de närmaste åren bland annat av minskningen av sjukförsäkringens utgifter. Mellan år 2015 och 2030 skulle statens utgifter kunna minska med ytterligare 9 procent av BNP och då hamna på under 14 procent av BNP. Det är en lägre nivå än på mycket länge. När inkomsterna ökar efterfrågar individer mer sjukvård och social trygghet. Ett tecken på detta är att i de rika länderna har de

sociala utgifterna ökat från 15,7 till 22,5 procent av BNP mellan åren 1980 och 2012 samtidigt som BNP stigit. I omvärlden har alltså de sociala utgifterna stigit och här finns inte en globaliseringseffekt eller kapplöpning till botten.

Sverige avviker helt från detta mönster genom att de sociala utgifterna från 1990-talets början minskar. De sociala utgifterna var till och med större som andel av BNP år 1980 än vad de är år 2012: 27,2 procent av BNP 1980 mot 26,5 procent år 2012.⁸⁴

I Sverige och Danmark är pensioner och arbetslöshetsersättning beskattade medan andra länder inte alltid beskattar överföringar till hushållen. Vidare är till exempel i USA kostnader för sjukvård avdragsgilla mot skatten. Sociala utgifter har i denna OECD-rapport en vidare definition än den vi är vana vid. Med sociala utgifter avses pension, sjukvård, barnomsorg, stöd vid nedsatt förmåga (det som tidigare kallades förtidspension), barn och äldreomsorg, utgifter för arbetslöshet och arbetsmarknadspolitik, mm.⁸⁵

Källa: Is the European Welfare state really more expensive. OECD. Social, Employment and migration working papers No. 124 OECD 2011.

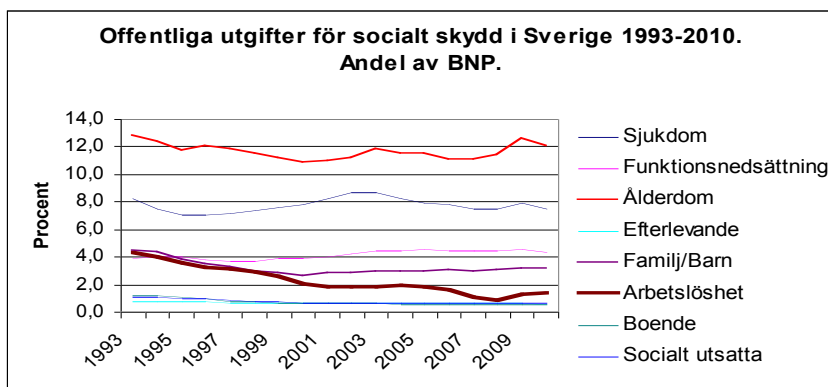
Sveriges sociala utgifter avviker inte längre så mycket från andra länder när hänsyn tas till hur skattesystemet påverkar det offentliga sociala åtaganden. De offentliga utgifterna för välfärd, i förhållande till BNP, har alltså minskat så mycket att Frankrike, Belgien och Danmark har högre välfärdsutgifter och Tyskland ungefär samma nivå som Sverige. Dessa tre länder, med högre offentliga utgifter, har samtidigt lägre andel i befolkningen som är över 65 år. Det innebär att skillnader i välfärdsutgifterna per person med behov av välfärd är något större än vad som visas i diagrammet. Storbritannien närmade sig Sveriges nivå före krisåtgärderna år 2011.

Välfärdsstaten är ett kontrakt mellan generationerna där den aktiva befolkningen skapar en välfärdsförmögenhet dvs utfästelser om pensioner, omsorg och sjukvård. Välfärdssystemen är till 60-70 procent omfördelning över livet för samma person. Om staten vid en viss tidpunkt minskar utfästelserna, till exempel genom att sänka ambitionerna när det gäller äldreomsorg och sjukvård, kan de som tror att de har ett sådant kontrakt se det som en statlig reduktion av sin välfärdsförmögenhet. Avtal ska hållas är en klassisk formulering inom juridiken.

Det finns ingen utvärdering av den faktiska kvaliteten i äldreomsorgen men många rubriker om vanvård. Mats Thorslund professor i socialgerontologi skriver att den kommunala äldreomsorgen gått från att vara bland de bästa i världen när det gäller chansen att få hemhjälp och plats i särskilt boende till att vara på genomsnittlig europeisk nivå.⁸⁶ Diagrammet nedan visar att utgifterna för sjukvård och äldre är oförändrad, som andel av BNP, mellan år 1993 till år 2010. Samtidigt stiger andelen äldre som andel av befolkningen.

Antalet 85-åriga män har ökat med 60 procent och kvinnor i samma grupp med 30 procent mellan åren 1990 och 2010. An-

talet 80-åriga kvinnor ökade inte ökat nämnvärt men antalet män i den åldern har ökat med 11 procent.⁸⁷ Det är alltså en betydande tillväxt av befolkningen i den ålder då de är omsorgskrävande. Samtidigt består massarbetslösheten. Men ändå sjunker utgifterna för dessa områden, särskilt tydligt för arbetslösheten (under år 2009 och 2010 har BNP en svag utveckling vilket påverkar andelarna uppåt utan att det uttrycker en ny trend). Dessa uppgifter innehåller både kontant- och naturaförmåner vilket på politisk svenska är verksamheter och transfereringar.

Källa: Utgifter för det sociala skyddet i Sverige och Europa samt utgifternas finansiering (ESSPROS), SCB 2012.

Skyddet för arbetslöshet, sjukdom och efter pensioneringen har försämrats. Ett exempel är försämringen av sjukförsäkringen. Om takbeloppet i sjukförsäkringen hade följt utvecklingen av inkomsterna, dvs utvecklats i takt med inkomstindex, så borde de vara 1 271 kronor om dagen år 2011 istället för 682 kronor.⁸⁸

En effekt av den utvecklingen är att bara omkring hälften av medborgarna i Sverige tror att det offentliga kommer att klara en god äldreomsorg. Lika många tror inte att det offentliga kommer att

garantera ålderspensionärerna en hygglig levnadsstandard. Det är anmärkningsvärt höga nivåer enligt sociologen Stefan Svallfors.⁸⁹

Det finns samtidigt en ökad spänning mellan sociala grupper i synen på välfärden. ”Kvinnor, pensionärer och arbetare har blivit mer bekymrade över den egna pensionsnivån jämfört med män, yngre och högre tjänstemän.” Det har uppstått en ökad spänning mellan sociala klasser i synen på den offentliga sektorn enligt Svallfors undersökningar.

Svagare stater och hög arbetslöshet och uttunnade trygghetssystem leder till ”retoriskt utrymme för politiskt antagonism” skriver tre tyska samhällsvetare i ”*Decent capitalism*”.⁹⁰ Det leder också till utrymme för högerpopulism.

Tes 13: Statens utgifter som andel av BNP minskar och den demokratiska statens kapacitet för ekonomisk effektivitet och trygghet är försvagad.

4. Från Bretton Woods till Washington Consensus – om politikens möjligheter

Slutsatsen av det föregående kapitlet är att den form av kapitalism som utvecklats sedan år 1980 inte leder till anständiga arbeten och full sysselsättning. Den leder också till lägre investeringar. Så vad är det som har hänt i västvärlden under det senaste dryga halvsekle? Perioden efter andra världskriget kan delas in i tre epoker.

Den första kallas Bretton Woods (1944) efter överenskommelsen vid andra världskrigets senare del. Det var ett internationellt ram-

verk som syftade till att förena fri handel mellan länder med nationell välfärdspolitik och full sysselsättning. Regler skapades för finansiellt samarbete och fasta växelkurser. Det förutsatte kontroll av kapitalrörelser. Internationella valutafonden, IMF, bildades för att bistå länder med råd och resurser. Länder med underskott kunde få låna av IMF. Världsbanken skapades för att stödja fattiga länders utveckling.^{91, 92}

Den andra epoken, från mitten av sjuttioalet och cirka 10 år framåt, är en period präglad av regimbyte och instabilitet. Stora underskott i USA:s bytesbalans och störningar i världsekonomin orsakas av oljepriscocker och att USA lånefinansierar kriget i Vietnam. Samtidigt ökar konflikterna mellan arbete och kapital vilket sammantaget med ofinansierat krig leder till hög inflation. Inflationen i Sverige var 6-10 procent och något år 14 procent.

Den tredje är en liberal epok. Men den utvecklades till en nyliberal som kallas Washington konsensus. Den innebär balanserade budgetar, strikt inflationsmål, privatisering och avregleringar samt flytande växelkurser. Det vill säga en mycket stark tro på marknadskrafter. Konsekvensen av denna politik har blivit högre arbetslöshet i OECD men med något lägre inflationstakt. Inkomstskillnaderna ökar. Under senare år ser vi en betydande ekonomisk instabilitet.

Finansmarknader och marknader för infrastruktur har avreglerats. I praktiken kom delegering av makt från nationella parlament till EU-kommissionen och till centralbankerna att minska demokratiens kraftfält. Genom strikta regler för statens budget inskränker också de svenska riksdagsledamöterna sin egen makt.

Den tyske sociologen Wolfgang Streeck kallar det en kris för den demokratiska kapitalismen genom att marknader har blivit för starka i förhållande till det demokratiska systemet. Nu för tiden är

ojämvt och instabilitet snarare regel än undantag.⁹³ Keynes biograf, ekonomiprofessorn Robert Skidelsky, sammanfattar det med att Bretton Wood-systemet återspeglar den keynesianska åsikten att den internationella ekonomin krävde starkt politiskt och institutionellt stöd. De obalanser vi ser i världen beror på avsaknad av detta institutionella stöd.

Skillnaderna är följande:

– En keynesiansk regim utgår ifrån att marknader inte leder till jämvikt utan att obalans uppstår och staten ibland behöver underbalansera budgeten när företag och hushåll inte vill eller vågar konsumera eller investera. Den kräver starka institutioner och ett regelverk som motverkar instabiliteten.

–Washington Consensus däremot byggde på teorin om den självreglerande marknaden. Målet för Beretton- Woods-regimen var full sysselsättning medan den för Washington koncensus är prisstabilitet. Det senare ställer mindre krav på starka institutioner eftersom premissen är att marknader kommer att uppfylla målen.

– Det huvudsakliga instrumentet för den förra regimen var påverkan på efterfrågan via skattepolitiken. I den nuvarande regimen är det räntepolitiken som är instrumentet.

Det slående är hur hög tillväxt och hur låg arbetslöshet som var möjlig fram till 1970-talet. Men leder inte en ny regim bara till hög inflation? Det är en myt att inflationen var högre under Bretton-Woodsperioden. Inflationen (KPI) var perioden 1950-1973 3,9 procent per år och perioden 1980-2008 3,2 procent per år (de länder som ingår i jämförelsen är USA, Storbritannien, Frankrike samt Japan).⁹⁴ Inflationen var alltså måttlig. Det är den inflationsnivå, 3-4 procent, som modern nationalekonomi numera ser som den optimala inflationen.⁹⁵ Svenska forskare har kommit till

samma slutsats.^{96, 97} Nuvarande mål på 2 procent har alltså inte stöd i den forskning som fått nobelpris.

Det är svårt för en regering att be skattebetalarna om pengar för krig. Det var när USA lånefinansierade kriget i Vietnam och tryckte dollar som inflationen tog fart. Sedan späckades inflationen på av oljeprischocken vid 1970-talets mitt. Inflationen borde enligt Skidelsky ha möts med utbudsåtgärder för att stimulera ökad produktion. Men keynesiansk politik kan inte sägas ha orsakat den inflation som följde av Vietnamkriget och oljeprisökningen.

Motsägelsefullt nog så har det program, Washington koncensus, som syftar till stabilitet och balanserade budgetar, åstadkommit motsatsen. Statens nettoskuld, dvs bruttoskulden minus statens finansiella tillgångar, har kraftigt ökat i de flesta länder. Men ökad statlig aktivitet i den innevarande krisen ska inte tolkas som att keynesianismen har kommit på modet igen. Tabellen nedan visar att såväl Euroområdet som USA har väsentligt högre statlig skuldsättning år 2013 än år 1999. Sverige har motsatt utveckling med lägre skulder än finansiella tillgångar.

Staternas finansiella nettoskulder, procent av BNP

	1999	2013
USA	40,2	85,6
Euro	48,3	63,1
Tyskland	34,4	50,5
Storbritannien	29,7	74,0
Sverige	12,4	- 24,4

Källa: OECD Statistics 2012

Slutsatsen är att detta kapitalistiska alternativ till en keynesiansk politik har uppenbara svårigheter att leverera finansiell stabilitet. Det enda mål som nåtts är prisstabilitet på varor (priserna på tillgångar är däremot instabila eller volatila). Prisstabilitet på varor har motsägelsefullt nog nåtts genom att en statlig myndighet, centralbanken, reglerar priset på pengar, inte via en marknad.

Ett särskilt bekymmer är den ökade instabiliteten i investeringarna i Sverige. Diagrammet ovan visar perioden 1950-2010. Diagrammet visar en linje för genomsnittet av de årliga förändringarna i investeringarna mellan 1950-1980 samt en linje för förändringarna 1990-2010.

diagram saknas!

Källa: Nationalräkenskaperna SCB 2012.

Diagrammet visar således att investeringsnivån totalt ligger på en lägre nivå under den senare perioden än under den tidigare. Någon med historiskt minne kan peka på att de som återspeglas i

diagrammet är två finanskriser, den i början av 1990-talet och den i slutet av 00-talet. Men kreditgivningen och bubblorna är en konsekvens av den nya regimen och den därmed fallande högre risknivån för investeringarna som tar sig uttryck i de större svängningar och i lägre investeringsnivå.

Svagare löntagare

En bidragande orsak till de ekonomiska problemen under 1970-talet var starka och militanta fackföreningar som till exempel i Storbritannien.⁹⁸ Nu är det tvärtom. Nu orsakas problemen av att löntagarna är för svaga i förhållande till sin motpart. Omläggningen av den ekonomiska politiken innebar att arbetslösheten ökade. Makten på arbetsmarknaden förändrades som följd av att arbetslöshet disciplinerar löntagarna.

En förhandling mellan jämstarka parter ger ett rättvist pris. Men den fackliga organisationsgraden i västvärlden har nära på imploderat sedan 1960-talet. Den är i USA numera kring 10 procent vilket bara är en tredjedel av nivån i mitten av 1960-talet.⁹⁹ I Tyskland har den halverats sedan 1960-talets början, från 37-38 procent till cirka 18 procent år 2010.¹⁰⁰ Genomsnittet i OECD är 18 procent, en minskning med 3 procentenheter under 00-talet.¹⁰¹

År 1990 var 81 procent av alla löntagare i Sverige med i facket. Andelen minskade till 77 procent år 2006 för att sedan raskt till år 2010 minska till 71 procent.¹⁰² Minskningen av organisationsgraden är ett resultat av regeringens politik som fördyrar medlemskapet i fackliga organisationer.

Europas länder saknar den gode grannen

Jag går nu över till att behandla den aktuella krisen i Europa. Den pro-kapitalregim som nu dominerar i Europa har tre viktiga element. Den utgår ifrån att löntagarnas villkor ska pressas och ifrån en exportledd och kreditledd tillväxt.

Om man definierar utvecklingen på vis så är det lättare att se svagheterna. För den förutsätter att flera länder samtidigt ska nå framgångar på exportmarknaden men hålla tillbaka efterfrågan på sin hemmarknad. Vidare att en ”lös” kreditgivning och en hög skuldsättning är möjlig utan att det skapar finansiell instabilitet.

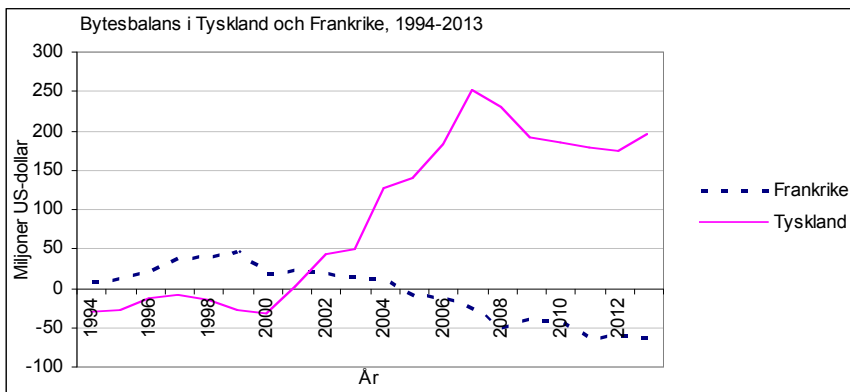
Tysklands och Sveriges strategi präglas av en extrem exportstrategi. Om ett land har underskott i sin handel betyder det att landet lånar av det land som har överskott i sin handel. Det är nödvändigt för att kunna finansiera importen. Samtidigt behöver överskottsländerna låna ut sitt sparande. De besluten fattas inte av ett parlament eller av myndigheter. Det sker genom miljoner beslut hos konsumenter och företag som leder till att länderna får olika sparande.

Samordningen mellan länder bygger numera främst på att de ska ha samma låga inflation och hålla sig till budgetregler trots att deras produktion, sysselsättning och sparande utvecklas olika.

Om länder uthålligt har över- eller underskott i sitt sparande byggs stora skulder och fodringar mellan länder. Nuvarande ekonomiska regelverk tillåter kontinuerliga obalanser i sparandet. Obalanserna orsakas inte bara eller ens främst av att länderna i södra Europa inklusive Frankrike har underskott. Det orsakas lika mycket av att länderna i norra Europa kontinuerligt har stora överskott.

Jag tar nuvarande obalans som exempel: Tysklands överskott i bytesbalansen år 2012 antas bli 173,5 miljarder dollar. Tillsammans med Sveriges överskott på cirka 37 miljarder dollar motsvarar de samlade underskotten för Frankrike, Grekland, Spanien, Portugal, Italien och Polen cirka 212 miljarder dollar. Sveriges överskott antas vara något större än Spaniens underskott.¹⁰³ De svenska överskotten är inte obetydliga ställt i relation till underskottsländerna ovan.

Från år 2001 till 2010 har Tyskland en årlig tillväxt i den privata konsumtionen på knappt en halv procent och Frankrike har samtidigt en ökning med väl över en och halv procent.¹⁰⁴ Resultaten av de extremt olika strategierna visas i diagrammet nedan. Det visar de årliga över- och underskotten för Tysklands respektive Frankrikes bytesbalanser. Det är således deras finansiella sparande varje år. EU:s länder ackumulerar sedan mitten av 00-talet stora fodringar respektive stora skulder mot varandra. Det leder till spänningar mellan länderna.

Källa: EUs databas Ameco.

Det är lätt att förstå att en exportledd utveckling kan få politiskt stöd i Tyskland därför att den sänker arbetslösheten i landet. Den får också stöd hos löntagarna som ofta är bättre fackligt organiserade i exportsektorn än i produktionen för hemmamarknaden. Men det är inte en strategi som gynnar hela Europa. Europa är till stor del en regional ekonomi för EU-länderna handlar huvudsakligen med varandra. Därför kan inte en exportledd expansion fungera för alla länder.

Den främsta orsaken till den ekonomiska krisen i Europa är de låga investeringarna i överskottländerna. Sverige och Tyskland utmärker sig genom att ha ett stort överskott i sparandet men investerar samtidigt väsentligt mindre som andel av BNP än andra länder. De länder som har underskott däremot har ofta hög andel investeringar.¹⁰⁵

En god granne lånar inte ut pengar, han eller hon köper grannens varor. Det är en ömsesidig relation. Att låna ut pengar när grannen behöver kan vara nödvändigt, men sker det upprepat så skapar det ett beroendeförhållande. Det rimliga är att grannar inte ska behöva låna uthålligt, de ska ha efterfrågan på sina varor och på sitt arbete.

En annan orsak till krisen är skillnader i löneökningar och som konsekvens skillnader i löntagarnas privata konsumtion. Det så enkelt, säger ekonomen Engelbert Stockhammer, att om balans ska skapas mellan länder med överskott och underskott måste de ha likartad utveckling av reallöner och därmed av produktionskostnader vilket är efterfrågan från omvärlden. Samtidigt styr reallönernas utveckling efterfrågan i den egna ekonomin. Ett land med låga löneökningar får hög export och låg efterfrågan på sin hemmamarknad och därmed låg import.

Det behövs enligt Stockhammer en koordinering av lönepolitiken i Europa. Tysklands löner måste öka mer än tidigare för att det inte ska uppstå finansiella obalanser mellan länderna genom överskott i Tyskland och underskott i Frankrike.¹⁰⁶

Jag ska nu visa att det inte är möjligt med olika lönekostnader och samma prismål inom EU. Här redovisas arbetskraftskostnadernas utveckling i industrin. Tabellen visar att länder med underskott hade högre kostnadsutveckling än Tyskland före krisen år 2008. Sverige har en mycket hög ökning av produktiviteten vilket kompenserar för den jämförelsevis höga kostnadsökningen under perioden.

Tillverkningsindustrin olika länder.

Förändring av arbetskraftskostnader per timma. Procent

	2001-2005	2006-2010
Tyskland	1,9	1,7
Frankrike	3,6	3,2
Italien	3,3	3,6
Spanien	4,6	3,9
Euro	3,1	2,7
Sverige	3,9	3,4

Källa: Avtalsrörelsen och lönebildningen. Medlingsinstitutets årsrapport 2011.

Tyskland, Europas ekonomiska stormakt, har en lönekostnadsökning som ligger i nivå med inflationsmålet i EMU dvs kring 2 procent. Det innebär att produktivitetsökningen går löntagarna förbi och behålls av företagen eller deras ägare. Det leder till att vinsternas andel av förädlingen i företagen stiger.

Dess granne Frankrike har en kostnadsökning som ligger minst 1,5 procent över Tysklands varje år. Det innebär att Frankrike förlorar i konkurrenskraft mot Tyskland och får kontinuerliga underskott i bytesbalansen. Underskottsländerna behöver därför efter år 2008 en period med låga löneökningar. När länderna i EU har olika lönekostnadstakt och olika produktivitetsökningstakt utlöses ekonomiska spänningar mellan länderna. Tysklands extrema exportpolitik med låga kostnadsökningar vill eller klarar de andra länderna inte av att föra och därför uppstår två problem:

1. Det leder till för olika sysselsättning och inkomster i länderna. Tysklands arbetslöshet faller och Frankrikes stiger, till exempel som följd av skillnader i kostnader.

Frankrikes arbetslöshet stiger från 7,8 procent år 2008 till 10,1 procent år 2013 medan Tysklands faller från 7,5 procent till 5,8 procent.

2. Skillnader i arbetslöshet leder i sin tur till olika förmåga att finansiera den offentliga sektorn. De offentliga underskotten beror alltså inte främst eller enbart på att länder haft för stark ökning av utgifterna utan på olika utveckling av produktionen och därmed skattebaserna. Hög arbetslöshet innebär svaga skattebaser. Skillnader i offentligt sparande leder till skillnader i nationernas sparanden dvs bytesbalansen.

Ansvar för utvecklingen finns både hos länder med låga ökning av lönekostnader och utlåning och hos dem med högre ökning och upplåning. Det gäller särskilt när utvecklingen pågått under en följd av år.

Det jag visar här är inte en kritik mot europasamarbetet eller ens mot euron utan mot den politik som styr inom EU och övriga västvärlden. Den fokuserar inom EU, helt enligt Maastricht-reglerna,

på att statens finanser ska balanseras men inte på att länderna ska samarbeta för att undvika obalanser mellan länderna eller på att länderna ska hålla en hög sysselsättning.

Det är ett resultat av att det inte finns någon samordning mellan länderna om finansiellt sparande. Södra Europa och USA kan bygga upp stora skulder medan Kina och Tyskland, Sverige, Holland och Norge bygger stora överskott.

Det är inte realistiskt att förvänta sig en global ekonomisk överenskommelse. Som medlem i EU är det dock rimligt att kräva en förändring av reglerna för EU:s ekonomiska samarbete.

Det behövs regler inom EU som bidrar till finansiell balans mellan länder. Om norra Europa kräver att få fortsätta med exportöverskott innebär det ytterligare ett varv till i en depressiv spiral där konkurrentländerna vid Medelhavet än mer måste pressa sina lönekostnader eller rusta ned sin välfärd för att skapa balans i sin handel. Det är att Medelhavsländerna inte längre klarar att fortsätta att låna som gör att norra Europas överskottsstrategi är omöjlig.

EU som helhet kommer att få ett bytesbalansöverskott på 138 miljarder US-dollar år 2013 enligt OECD. Tyskland står för ett överskott på 195 miljarder US-dollar och Holland på 69 miljarder dollar. Utanför Euroområdet har Norge överskott på 83 miljarder och Sverige på 35 miljarder US-dollar. Det summerar med automatik till att en rad andra euroländer måste ha stora underskott. Prognosen för år 2013 redovisas här för att visa att obalansen mellan länderna fortsätter. Det behövs ständigt nya räddningspaket för underskottsländerna eftersom som obalanserna finns kvar.

Maastrichtreglerna bygger på att problem främst skapas av de politiska systemen. Därför är det främst EU:s medlemsländers bud-

getunderskott och statskulder som är reglerade. Obalanser kan uppstå i såväl privat som offentlig sektor och mest sannolikt i den privata på grund av svagt reglerad kreditgivning.

Det ekonomiska samarbetet i Europa behöver mekanismer som förhindrar uppkomsten av kontinuerliga finansiella obalanser. Syftet med ett nytt ramverk är ekonomisk stabilitet för full sysselsättning och uthållig tillväxt.

Det kräver en reglering av kreditgivningen som bidrar till balans mellan länderna. Den bör minska risken för stora svängningar i tillgångspriser som fastigheter och aktier. Det ger en mer stabil produktion och sysselsättning. Länder, stater eller hushåll bör inte långsiktigt få ackumulera skulder.

Ett motiv för ny reglering är nationalstaternas förpliktelser mot de nationella banker men som ofta har sin utlåning mot hela Europa. Det innebär att också överskottländernas finansiella system är sårbara för den omfattande utlåningen till underskottsländerna. Även om inte utlåning till underskottsländerna sker direkt från, till exempel de svenska bankerna, är de så sammanflätade att de påverkas av att andra banker har solvensproblem.

Det behövs en reglering av arbetsmarknaderna som motverkar lönedumping och devalvering av egna kostnader trots att landet i utgångspunkten har god konkurrenskraft. Det behövs en samordning i Europa som bidrar till maktbalans på arbetsmarknaden. Alla befolkningsgrupper ska ha en skälig andel av den ekonomiska utvecklingen. Det skriver ekonomer knutna till den tyska tankesmedjan Friedrich Ebert Stiftung i skriften ”Decent capitalism” år 2011.¹⁰⁷

5. Motkrafter till obalanserad kapitalism

Socialdemokratin i världen

Det finns ingen bättre motkraft till en obalanserad kapitalism än en socialdemokratisk politik. Så, varför har socialdemokratin i fjorton länder minskat sin andel av rösterna under 00-talet i jämförelse med 1950 och 1960-talen? En ambitiös antologi om de progressiva partierna i världen, *”What’s left of the left?”*, visar på tre stora förändringar under perioden:

1. Uppbrottet från den keynesianska modellen under 1970-talet.

Det är inte bara att låg inflation blir viktigare än hög sysselsättning. Synen på staten och dess uppdrag ändras. Det innebär privatisering, sänkta skatter och att använda privata leverantörer för att utföra offentliga tjänster. Offentliga verksamheter avregleras.

2. Kommunismens sammanbrott i Östeuropa och Sovjet.

Insikten om de kommunistiska ekonomiernas låga effektivitet visade tydligt gränserna för vad politik kan skapa. Det var samtidigt en ”gåva” som stärkte nyliberalers självförtroende.

3. Globaliseringen och finansmarknadernas avreglering flåtar samman ekonomierna.

Globaliseringen gav utrymme för de nya tillväxtländerna att öka sin export. Den Europeiska Unionen växte genom att flera länder anslöts. Unionen kom att präglas av ett felkonstruerat monetärt samarbete (EMU), balanserade budgetar och prisstabilitet. Lissabonstrategin var programmet för 00-talet med konkurrens på

marknader men där den balanserande ambitionen om sociala investeringar, utbildning, forskning och utveckling kom i bakvattnet.

De socialdemokratiska partierna i världen har enligt *”What’s left of the left?”* bytt skala. Den nivå där partierna gör sina bästa val låg tidigare kring 45 procent av väljarna. Numera ligger de bästa resultaten är kring 38 procent. Jämförelsen sker med 14 länder inklusive Australien och Nya Zeeland. I jämförelsen ingår inte Syd-europa vars socialdemokratiska partier haft bättre valresultat under 90-talet och 00-talet än partierna i norra Europa.

Den svenska socialdemokratins röstandel har minskat mer än för systerpartierna. De bästa valresultaten för systerpartierna har som snitt minskat med 3,7 procentenheter. I Sverige är nedgången i valresultatet 9,8 procentenheter räknat från genomsnittet valen 1994/2002 till valet 2010.¹⁰⁸ Det visar att det finns en egen svensk förklaring till de svaga valresultaten 2006 och 2010.

Gerassimos Moschonas, statsvetare och expert på jämförande politik, skriver i antologin *”What’s left of the left?”* att sammanbrottet för den keynesianska modellen är särskilt besvärlig för socialdemokraterna. Det är ovanpå det särskilt svårt för de socialdemokratiska partierna av nordiskt snitt att leva i den nyliberala miljön.¹⁰⁹

Den svenska socialdemokratien har varit en bastion mot den kraft som en oreglerad kapitalism utgör. Min tes är att socialdemokratins problem är kopplade till både de internationella regelverken, och i viss mån den demokratiska rättstatens förutsättningar, men alldeles särskilt till välfärdstatens och de sociala investeringarnas utveckling. Att kunna försvara en socialdemokratisk identitet i Sverige kommer att kräva en stor ekonomisk-politisk förändring menar statsvetarna Wolfgang Streck och Daniel Mertens.¹¹⁰

Fyra utmaningar för demokratin

1. Utvecklingen från en koordinerad marknadsekonomi, det som ibland kallas en blandekonomi, till en liberal marknadsekonomi utmanar demokratin och individens rättigheter.

Demokrati förutsätter inte bara mänskliga och politiska rättigheter för medborgaren. Medborgaren har också sociala rättigheter som utbildning, vård och försäkringar vid arbetslöshet och ålderdom.¹¹¹ För den beskrivningen står den brittiske sociologen Thomas Humphrey Marshall (1893-1981). När någon av dessa tre rättigheter försvagas blir också det demokratiska medborgarskapet uttunnat. Tilltron till de demokratiska systemen skadas om välfärdskontrakten mellan generationerna bryts.

En samhällsvetare, Karl Polanyi, förklarade år 1944 mellankrigsperiodens högerpopulism med att människor gjordes till varor. Att arbetskraft inte är en vara skrev också ILO.¹¹² Att använda lönen och trygghetssystemen som metod att sänka priset på arbete för att ska jobb innebär att människor görs till varor med stora risker för den sociala sammanhållningen och demokratin. Det formulerades den första maj 2012 i Göteborg med ”Vi vill inte sänka människors pris – vi vill höja människors värde!”¹¹³ Låga löner är inte heller en effektiv metod att skapa en effektiv produktion och en effektiv arbetsmarknad.

När någon säger att arbetarrörelsen står för bidrag så menar de att arbetskraften ska ses som en vara bland andra. Politiken ska gynna trygghet i förändringen och genom kontroll stävja eventuellt missbruk.

2. Vi lever i en demokratisk kapitalism med en politisk ekonomi som styrs av två principer i konflikt eller regimer för fördelning av resurser skriver sociologen Wolfgang Streeck vid det

ansedda tyska Max- Plank – Institut i Köln. En styrs av marginalproduktivitet där resurser förvänts ledas dit de ger mest nytta på marginalen. Det är så en effektiv marknad antas fungera.

Den andra principen är fördelning resurser enligt sociala behov och sociala rättigheter enligt Marshalls idé.¹¹⁴ I den svenska grundlagen är det tydligt angett vilka dessa rättigheter är men de är uttryckta som mål och inte juridiska rättigheter. ”Särskilt ska det allmänna trygga rätten till arbete, bostad och utbildning samt verka för social omsorg och trygghet och god omsorg och för goda förhållanden för hälsa.”¹¹⁵

Bra stater skapar institutioner som frigör och ger medborgarna kraft och möjlighet att förnya, investera och utveckla. Exempel på misslyckande är auktoritära regimer i forna kommunistländerna eller numera i arabvärlden. Å andra sidan inkluderar de kapitalistiska länderna i allt mindre utsträckning sina medborgare. Det skriver ekonomen Daron Acemoglu med James Robinson 2012, i *“Why nations fail. The origins of power, prosperity and poverty.”*

Det vi ser, menar de båda forskarna, är att folket och eliten har motsatta intressen och prioriterar olika. Eliten, till exempel, vurmar för det auktoritära Kina och dess framgångar och vill ha mer ”konkurrenskraft”. Men folket vill ha offentliga skolor och sjukvård. Det är sannolikt det senare som ger stark konkurrenskraft fast med en jämnare fördelning av kapaciteter.¹¹⁶

Kritiken mot en svagt reglerad kapitalism är inte den orättvisa fördelningen utan den svaga effektiviteten. Wolfgang Streeck och Daniel Mertens visar att den demokratiska statens kapacitet är i avtagande och att förutsättningar för tillväxt blir svagare. Det gäller både hårda investering i infrastruktur och mjuka investeringar i FOU och utbildning. Ett skäl till den demokratiska statens mins-

kade kapacitet är den ”statsfinansiella stressen.”¹¹⁷ Den orsakas både av bankkriser och av en ekonomisk-politisk regim som ger lägre sysselsättning och högre arbetslöshet än tidigare.

Demokratin hotas av en svag stat som inte kan genomföra investeringar som bidrar till ekonomins effektivitet. I Sverige har resurser för den produktiva socialpolitiken som förskolan, grundskolan och arbetsmarknadspolitiken kraftfullt reducerats.

Om staten inte har resurser i form av arbetsmarknadspolitik och grundläggande utbildning för att ge asylflyktingar en rimlig chans till sysselsättning och utveckling i Sverige skapas kostnader och motsättningar. Demokratin utmanas särskilt av en ekonomisk regim som inte leder till full sysselsättning, Resultatet är vare sig anständig kapitalism eller anständigt arbetsliv. De arbeten som erbjuds är ofta inte av en sådan kvalitet att det ger möjlighet till försörjning.

Det behövs ett nytt ekonomiskt ramverk. Det behövs en blandekonomi med en ny balans mellan marknad och demokrati. Det går mycket väl att förena marknadsekonomi och välfärdsstater, men det är svårt att göra det med löst reglerade internationella marknader

Den svagt reglerade kapitalismen leder till instabilitet, den drivs av krediter och konsumtion i stället för av investeringar och produktion.

3. Ekonomisk ojämlikhet, när den blir omfattande, kommer att transformeras till politisk ojämlikhet.¹¹⁸ Logiken är denna. Värdet på ett kapital bestäms av avkastningen på kapitalet efter skatt. Om avkastningen efter skatt är 4 procent men har möjlighet att öka till 5 procent så kan kapitalets värde öka 25 procent. Det ger kapitalägare starka drivkrafter att påverka politiken för att

öka avkastningen efter skatt. Jag visade tidigare att kapitalskatternas andel av BNP minskat från 7 till 5 procent. Konflikten mellan de rika och demokratin ökar när västvärlden är på väg mot en för-demokratisk koncentration av de privata förmögenheterna.

Ekonomer Paul Krugman skriver att lobbyorganisationer i USA som American Legislative Exchange Council, har för stort inflytande och att USA präglas av sammanflätning mellan näringsliv och politik. Lobbygrupperna vill inte ha mindre offentlig sektor utan vill dra nytta de offentliga inkomsterna genom att privatisera offentliga uppgifter. Friskolor, skriver Krugman, levererar mycket vinster men lite kvalitet i utbildningen.¹¹⁹

Ett exempel är Bill och Melissa Gates vars rikedom kommer från företaget Microsoft. Bilden är att de via sin stiftelse ger bort sina pengar till framför allt Afrikas barn. Men stiftelsens hemsida www.gatesfoundation.org visar att de är djupt inblandade i skolpolitiken i USA. Välgörenhetsstiftelser med dess tjänstemän blir ett politiskt kansli. Bill Gates menar att det behövs superlärare för att klara skolorna och stiftelsen är i konflikt med lärarna i USA. Problemet är kanske inkomstfördelningen, skolsegregationen samt inte minst den utvärdering av lärarna som Bill och Melissa Gates stiftelse stöder.¹²⁰ Mycket pengar leder tyvärr till politisk påverkan och letar sig in i varje skrymsle i det offentliga livet.

Erfarenheten från USA med sponsring av politiker skrämmer. Filosofen Thomas Pogge, verksam som professor i USA och expert på global rättvisa, säger det rakt ut. Demokrati bygger på en individ - en röst men USA utvecklas mer och mer mot en 1 000 dollar - en röst.¹²¹

Det behövs skydd mot lobbyinflytande i demokratin och hinder för privat finansiering av politiska aktiviteter och stöd för obero-

ende press och kultur. Avdragsrätt till gåvor för välgörenhet är ett första steg mot förmögenhetsfinansierad opinionsbildning. Konflikten kring SNS år 2011 och dess rapport om den måttliga effektiviteten i privatiserade verksamheter innebar att ledande forskare hoppade av. Laura Hartman är en ekonom som långtifrånvänder överord men när hon konstaterar att forskarna inte kan visa att löften om valfrihet och ökad effektivitet infriats utbröt tumult.¹²² Hur fri är forskningen och forskarna när den delfinansieras av intressen utanför universiteten? Konflikten mer än antyder att de som förfogar över ekonomiska resurser vill skydda företagsintressen och begränsa den fria opinionsbildningen. Universitetens självständighet från nyckfull styrning framstår som alltmer central.

Det krävs en stark rättsstat som balanserar ett kapitalistiskt ägande. Den demokratiska rättsstaten med rättsordningen och villkoren för demokratin är det centrala skyddet mot kapitalism i bemärkelsen penningvälde.

Det krävs en mycket tydlig åtskillnad mellan pengar, demokrati och rättsväsende. Den starkt ökade koncentrationen av förmögenheterna är ett hot mot demokratin. Finansieringen av presidentvalskampanjer i USA är exempel på dessa risker. PR-industrin i Sverige har växt och kan mäta sig med fordonsindustrin i omfattning.¹²³

4. En tendens är att styra den offentliga förvaltningen enligt samma lagar som gäller för privat konsumtion eller investeringar.¹²⁴ Syftet med att producera bilar är att ge avkastning till aktieägarna. Syftet med att utbilda barn är deras framtida förmåga och välfärd, inte avkastningen på skolans verksamhet. Det behövs en tydlig gränssättning för vad som ska vara offentligt och vad som

ska vara privat och vad som lämpar sig för marknader. Det kan vara marknader för många områden men inte marknader för alla funktioner i samhället skriver Bo Rothstein.¹²⁵

Ett viktigt försvar för demokratin är självständiga och professionella ämbetsmän. Det sätter gränser för vilka uppgifter i samhället som kan utföras av privata företag med offentlig finansiering och uppdrag. Statens kärnuppgifter som till exempel rättsväsende, omhändertagande av barn och ungdomar och kontroll av arbetslösa, ska vara offentliga uppgifter. Kvaliteten i de offentliga institutionerna, som tjänstemännens professionalism och oväld, är viktigt för medborgarnas tillfredsställelse med sina liv. Staten måste stärka sin tjänstemannakultur.

Det behövs en ändrad fördelning mellan vad som ska vara politiska roller och vad som bör vara tjänstemannaroller eller professioner. De förtroendevaldas ställning relativt byråkratin bör stärkas. Budgetsystemen ska både tjäna demokratin och statsfinansernas stabilitet, inte främst finanserna.

Fotnoter

- 1 Sandler. R. Samhället sådant det är. Tidens förlag. 1924.
- 2 Reich. B. R. How capitalism is killing democracy. Foreign Policy August 15. 2007.
- 3 Nationalencyklopedin. 1993.
- 4 Berggren. H & Trägårdh. L. ”Är svensken människa? Gemenskap och oberoendet i det moderna Sverige”. Norstedts.2009.
- 5 Declaration concerning the aims and purposes of the International Labour Organisation. Declaration of Philadelphia.
- 6 ILO:s hemsida olika dokument 2012. Tex ILO convention 122.
- 7 Löfgren. A-K & Larsson. M. Inkomstfördelningsrapport. En ny Låginkomstutredning. Delrapport 1. Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd .2008.
- 8 An overview of growing income inequalities in OECD countries: Main findings. OECD. 2011.
- 9 An overview of growing income inequalities in OECD countries: Main findings. OECD. 2011.
- 10 An overview of growing income inequalities in OECD countries: Main findings. OECD. 2011.
- 11 AKU. SCB. 2012.
- 12 Fördrag i Stockholm 22 03 2012.
- 13 Johansson.T & Taalbi,J. Full sysselsättning och ekonomisk politik. Arbetarrörelsens forskarnätverk 2010.
- 14 Bengtsson. E. En postkeynesiansk analys av arbetslöshet. erikbengtsson.blogspot.se/2012/06/.
- 15 Stockhammer.E. Wage norms, capital accumulation, and unemployment: a post-Keynesian view.Oxford Review Economic Policy 2011.2
- 16 National Accounts at Glance 2011. OECD.
- 17 National Accounts at Glance 2011. OECD.

- 18 Enkla regler svåra tider- Behöver stabiliseringspolitiken förändras? SNS konjunkturråd 2012.
- 19 Finanspolitiska rådets rapport 2009. 2009.
- 20 Konjunkturläget mars 2012. Konjunkturinstitutet 2012.
- 21 Elin Molin. Opublicerat arbete. Nationalräkenskaperna bearbetat av LO-ekonomerna. LO. 2011.
- 22 Finansräkenskaperna SCB. 2012.
- 23 Uppgifterna är nominella dvs inkluderar prisstegringarna på tillgångarna och de är inte justerade för den allmänna prisutvecklingen i samhället.
- 24 Hushållens tillgångar och skulder. SCB 2010.
- 25 Boverket, "Bostadsmarknaden 2011-2012",
- 26 Finansiell stabilitet. 2011:1 Sveriges Riksbank.
- 27 Finansräkenskaperna SCB. 2012.
- 28 Duméni, G. & Lévy, D. The crisis of neoliberalism. Harvard University Press. 2011.
- 29 OECD statistics. Current account. Balance of payment. 2012.
- 30 OECD Statistics 2011.
- 31 Svd 05. 05. 2011
- 32 Franzén, T. Brännpunkt Svenska Dagbladet 20/10 2011.
- 33 www.glasshouseforum.org.
- 34 Prognos. Statsbudgeten och de offentliga finanserna., December 2011. ESV 2011:36.
- 35 Lasswell, H.D. Politics Who Gets What, When and How. Peter Smith Pub Inc. 1990.
- 36 Iversen, T. Capitalism and democracy. Handbook of Political Science. 2006.
- 37 Vetlesen, A.J. Nyliberalisme - en revolution for å konsolidere kapitalismen. Agora 2011, nummer 1,

- 38 Piketty, T. Saez, E & Stantcheva, S. Taxing the 1%. Why the top tax rate could be over 80%. Urban Institute/ Wox. 08. 12. 2011.
- 39 Regeringskansliet / Lagrummet.
- 40 Roine, J. & Waldenström, D. Common Trends and Shocks to Top Incomes: A Structural Breaks Approach. Review of Economics and Statistics 2011, 93:3.
- 41 Åmark, K. Hundra år av välfärdspolitik. Välfärdsstatens framväxt i Sverige och Norge. Boréa. 2005.
- 42 Ds 2001:57 Vill dagens unga ha barn? Om attityder, värderingar och framtidstro.
- 43 Olika generationers barnafödande. Demografisk rapport. 2011:3. SCB. 2011.
- 44 Barnafödande bland inrikes och utrikes födda. Demografiska rapporter 2008:2 SCB 2008.
- 45 Demografisk analys. SCB 2012.
- 46 Tredje barnet - en ny trend? Demografiska rapporter. 2011:1. SCB 2011.
- 47 Sambo, barn, gift, isär? Parbildning och separationer bland Förstagångsföräldrar. Demografiska rapporter 2012:1. SCB.
- 48 Arbete och barnafödande. Jämförelser mellan inriks och utriksfödda. Demografiska rapporter. 2008:1. SCB.
- 49 Ölmebäck, E. Ständigt standby. En rapport om visstidsanställdas villkor. Kommunal. 2011.
- 50 Olika generationers barnafödande. Demografisk rapport. 2011:3. SCB. 2011.
- 51 Olika generationers barnafödande. Demografisk rapport. 2011:3. SCB. 2011.
- 52 Utgifter för det sociala skyddet i Sverige och Europa samt utgifternas finansiering (ESSPROS). SCB 2012.
- 53 Persson, L. Trend reversal in childlessness in Sweden. WP 11. United Nations statistical commission for Europe. Conferens of European statisticians. WP 11. Lissabon 2010.

- 54 Proposition 2010/11:100. Bilaga 3.
- 55 Tredje barnet - en ny trend? Demografiska rapporter. 2011:1. SCB 2011.
- 56 Kris i Befolkningsfrågan. Alva Myrdal & Gunnar Myrdal. Nya Doxa 1997. Originalutåva Albert Bonniers förlag 1934.
- 57 Atkinson. A.B, Piketty. T & Saez. E. Top Incomes in the Long Run of History. Journal of Economic Literature 2011, 49:1
- 58 Trends in the distribution of household income between 1979 and 2007. Congressional Budget Office. 2011.
- 59 Piketty.T. Saez.E. & Stancheva. S. Taxing the 1%: Why the top tax rate could be over 80%.Wox 2011.
- 60 Piketty.T & Saez. E. How progressive is the U.S Federal tax system? A historical and international perspective. Journal of Economic Perspective nr 1. 2007.
- 61 Skattestatistisk Årsbok 2011. Skatteverket.
- 62 Björklund.A & Jäntti.M. Inkomstfördelningen i Sverige. SNS Välfärd-srapport 2011.
- 63 Piketty.T. Saez.E. & Stancheva. S. Taxing the 1%: Why the top tax rate could be over 80%.Wox 2011.
- 64 HEK. SCB. 2011
- 65 Här visas inkomst för hushåll med hänsyn till försörjningsbördan eller s.k. konsumtionsenheter. Av statistiska skäl kan man inte säga att det en sker en omfördelning mellan hushåll: Men det visar hur fördelningen mellan hushåll möjligen kan se ut år 2039.
- 66 Atkinson. A.B, Piketty. T & Saez. E. Top Incomes in the Long Run of History. Journal of Economic Literature 2011, 49:1
- 67 Roine. J & Waldenström.D. The evolution of top incomes in an egalitarian society: Sweden, 1903-2004. Journal of Public Economics 92.2008.
- 68 Björklund.A & Jäntti.M. Inkomstfördelningen i Sverige. SNS Välfärd-srapport 2011.
- 69 Roine. J & Waldenström.D. The evolution of top incomes in an egal-

itarian society: Sweden, 1903-2004, *Journal of Public Economics* 92, 2008.

70 Piketty, T. Saez, E. & Stancheva, S. Taxing the 1%: Why the top tax rate could be over 80%. *Wox* 2011.

71 Brandolini, A. Political economy and the mechanics of politics. *Politics & Society*. 2010.

72 Roine, J., Vlachos, J & Waldenström, D. The Long-Run Determinants of Inequality: What Can We Learn from Top Income Data? *Journal of Public Economics* 93:7-8.

73 Roine, J & Waldenström, D. Wealth concentration over the path of development: Sweden, 1873-2006. *The Scandinavian Journal of Economics*. 111. 2009.

74 Seaz, E Hemsida. Berkly. 2012.

75 Roine, J & Waldenström, D. Wealth concentration over the path of development: Sweden, 1873-2006. *The Scandinavian Journal of Economics*. 111. 2009.

76 Piketty, T. On the long run evolution of inheritance. DP 7854. CPER. 2010.

77 Lindh, T & Ohlsson, H. Self-Employment and Windfall Gains: Evidence from the Swedish Lottery. *Economic Journal*. Vol. 106. Issue 439. 1996.

78 Elinder, M, Erixson, O & Olsson, G. Mindre arbete, högre inkomster – arvingens lott. *Ekonomisk Debatt*, Vol 39 (4), 70-78. 2011

79 Makteliten - alltid mer, aldrig nog. LO. 2011.

80 Reich, B. R. How capitalism is killing democracy. *Foreign Policy* August 15. 2007.

81 Finansiell stabilitet. 2011:1 Sveriges Riksbank.

82 Grafström, M, Göthberg, P & Windell, K. *Ansvar*. Liber 2010.

83 Prognos. Statsbudgeten och de offentliga finanserna., December 2011. *ESV* 2011:36.

84 Is the European Welfare state really more expensive. OECD. Social, Employment and migration working papers No. 124 OECD 2011.

- 85 Is the European Welfare state really more expensive. OECD, Social, Employment and migration working papers No. 124 OECD 2011.
- 86 Mejlsvar från Mats Thorslund. Februari 2011.
- 87 Befolkningsstatistiken. SCB 2012.
- 88 Hushållens ekonomi under 40 år. 1971 – 2011. Institutet för Privatekonomi – Swedbank Maj 2011.
- 89 Svallfors. Trygg, stöttande, tillitsfull? Svenskarnas syn på socialförsäkringarna. Parlamentariska socialförsäkringsutredningen. (S 2010:04)
- 90 Dullen.S, Herr.H & Kellerman. C. Decent capitalism. A blueprint for reforming our economies. Plutopress 2011.
- 91 Phil. H. Miljöekonomi för hållbar utveckling. SNS Förlag. 2007.
- 92 Dullen.S, Herr. H & Kellerman. C. Decent capitalism. A blueprint for reforming our economies. Plutopress 2011.
- 93 Streeck. W. The crises of democratic capitalism. New Left Review. September/ October 2011.
- 94 Skidelsky.R. Keynes. Mästarens återkomst. Karnevals Förlag. 2011.
- 95 Akerlof. G.A , Dickens.W.T & Perry.G.L.Near-Rational Wage and Price Setting and the Optimal Rates of Inflation and Unemployment. 2000.
- 96 Lundborg.P & Sackléln. H. Inflationsmålet, sysselsättningen och EMU-medlemskapet. Ekonomisk debatt 2002. nr 3.
- 97 Dullen.S, Herr.H & Kellerman. C. Decent capitalism. A blueprint for reforming our economies. Plutopress 2011.
- 98 Streeck. W. The crises of democratic capitalism. New Left Review. September/ October 2011.
- 99 © 2011 by Barry T. Hirsch, David A. Macpherson, and Wayne G. Vroman
- 100 Fitzenberger.B, Kohn.K & Qingwei. The erosion of union membership inGermany: Determinants, densities,decompositions. ISDP No. 2193. IZA 2006.
- 101 StatExtracts.Trade Union Denisity.OECD 2012.

- 102 Kjellberg, A. The Decline in Swedish Union Density since 2007. Nordic journal of working life studies Volume 1 Number 1 August 2011.
- 103 OECD Factbook statistics. 2012.
- 104 Economic Outlook 2011. OECD.
- 105 Enkla regler svåra tider – Behöver stabiliseringspolitiken förändras? SNS konjunkturråd 2012.
- 106 Stockhammer, E. Peripheral Europe's Debt and German Wages. The Role of Wage Policy in the Euro Area. Discussion Paper no 29. Kingston University. 2011.
- 107 Dullen, S, Herr, H & Kellerman, C. Decent capitalism. A blueprint for reforming our economies. Plutopress 2011.
- 108 Valstatistik. SCB 2012.
- 109 Moschonas, G. Historical decline or change of scale. The electoral dynamics of European Social democratic parties, 1950-2009. What's left of the left? ed. Cronin, J Ross, G & Shoch, J. Duke 2010.
- 110 Streeck, W & Mertens, D. Fiscal Austerity and Public Investment. Is the Possible the Enemy of the Necessary? MPIfG Discussion Paper 11/12. 2010.
- 111 Marshall, T. H., "Citizenship and Social Class" i T. H. Marshall, Citizenship and Class and Other Essays Cambridge University Press 1950.
- 112 Polanyi, K. Den stora omdaning. Arkiv förlag 2002.
- 113 S. Löfven . 2011. 1.1 Socialdemokraterna.
- 114 Streeck, W. The crises of democratic capitalism. New Left Review. September/ October 2011.
- 115 Regeringskansliet / Lagrummet.
- 116 Acemoglu, D & Robinson, J. Why nations fail. The origins of power, prosperity and poverty. Amansons. 2012.
- 117 Streeck, W & Mertens, D. Fiscal Austerity and Public Investment. Is the Possible the Enemy of the Necessary? MPIfG Discussion Paper 11/12. 2010.
- 118 Acemoglu, D & Robinson, J. Why nations fail. The origins of power,

- prosperity and poverty. Amazons. 2012.
- 119 Krugman. P. New York Times. 25 03 2012.
- 120 Rethinking Schools. Winter 2010-2011. nr 2.
- 121 Pogge. T. Föredrag Stockholm. 14/4 2011.
- 122 Hartman. L. Slutsatser. Ur Hartman. L. Konkurrensen konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd? SNS Förlag. 2011.
- 123 Mäktar politierna med medielogiken? Andersson. D. Arbetarrörelsens. Tankesmedja. 2010.
- 124 Gustavsson. S. Politisk och ekonomisk liberalism. s. 9-33 i Forskning över gränserna. Uppsala 2011
- 125 Rothstein. B The Quality of Government. Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective. The University of Chicago Press Books. 2011.